

Autismikirjon henkilöiden haastavien tilanteiden ennaltaehkäisy ja hallinta palveluasumisyksikössä

Taru Piironen

Julkaisuvuosi 2021

Laurea-ammattikorkeakoulu

Autismikirjon henkilöiden haastavien tilanteiden ennaltaehkäisy ja hallinta palveluasumisyksikössä

Taru Piironen
Sairaanhoitaja (AMK)
Opinnäytetyö
Marraskuu, 2021

Taru Piironen

Autismikirjon henkilöiden haastavien tilanteiden ennakointi ja hallinta palveluasumisyksikössä

Vuosi 2021

Sivumäärä 63

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa autismikirjon henkilöiden palveluasumisyksikköön materiaalia haastavien tilanteiden ennaltaehkäisystä ja tilanteiden hallintamenetelmistä. Materiaalia tullaan käyttämään palveluasumisyksikön henkilökunnan sisäiseen koulutukseen sekä uuden henkilökunnan perehdyttämiseen. Materiaalin tavoitteena oli lisätä tietoa henkilökunnalle autismikirjon henkilöiden haastavan käytöksen taustoista, työssä huomioitavista toimintamalleista, työturvallisuuden lisäämisestä sekä erilaisista menetelmistä tilanteiden hallintaan. Opinnäytetyön hyödynsaaja on Helsingin Diakonissalaitos, Rinnekoti ja palveluasumisyksikkö.

Opinnäytetyön muoto oli toiminnallinen opinnäytetyö, johon kuului myös tutkimuksellinen alkukartoitus laadullisella tutkimusmenetelmällä. Aineistonkeruumenetelmänä käytettiin puolistrukturoitua haastattelua avoimin kysymyksiin, joka toteutettiin lomakekyselynä kirjallisesti. Tulosten ja teoreettisen viitekehyksen pohjalta koostettiin palveluasumisyksikölle tarkoituksenmukainen materiaali. Teoreettisen viitekehyksen aineistona käytettiin aiheeseen liittyviä tutkittuun tietoon perustuvia painettuja ja sähköisiä lähteitä.

Materiaalista kerättiin palautetta toimeksiantajalta ja palveluyksikön henkilökunnalta. Henkilökunnalta saatujen kehittämisehdotusten perusteella tuotettua materiaalia muokattiin vielä lopulliseen muotoonsa. Henkilökunnalta tuli myös useampi jatkekehittämisehdotus koskien materiaalin hyödyntämistä tulevaisuudessa.

Opinnäytetyönä tuotettu materiaali vastasi toimeksiantoa ja sitä pystytään hyödyntämään palveluasumisyksikön henkilökunnan kouluttamisessa ja perehdyttämisessä. Palveluasumisyksikön johtaja on ottanut asiakseen viedä tämän materiaalin toimeksiantaja organisaation kehittämistiimille. Jatkossa materiaali voisi muokata laajemmaksi kokonaisuudeksi, joka voisi vastata paremmin myös muiden saman asiakasryhmän kanssa työskentelevien palveluasumisyksiköiden tarpeita.

Asiasanat: autismikirjon häiriö, palveluasuminen, haastava käyttäytyminen, ennaltaehkäisevä toiminta

Taru Piironen

Predicting and managing challenging situations for people with autism spectrum in a service housing unit

Year 2021

Pages

63

The purpose of this thesis was to produce material for the prevention of challenging situations and methods in managing situations within the autism spectrum. The material will be used for the in-house training of the staff at the service housing unit (Rinnekoti) and for the introduction of new staff members. The aim of the material is to provide information for the staff on the reasons behind challenging behaviors of people with autism spectrum. Additionally, on the policies to be considered at the workplace, on increasing safety at the workplace and on different methods of managing these situations. The beneficiary of the thesis is Diakonissalaitos, Rinnekoti and the service housing unit.

This was a functional thesis, which involved research-based initial mapping using a qualitative research method. As a method of collection, a semi-structured interview was used with open ended questions, which was conducted as a query in written form. Using a theoretical framework of reference and initial mapping, material appropriate for a service housing unit was composed. Printed and electronic sources based on studied knowledge related to the subject were used as the material for the theoretical framework.

Feedback from the Director and the staff of the Service Housing Unit regarding the material, was collected. The staff were also able to make recommendations and development proposals for the material and it was edited according to these proposals into its current and final form. The staff also made further suggestions on how to edit this material into a broader entity for future use.

This material produced as a thesis corresponded the mandate and can be used to train and familiarize the staff of the Service Housing Unit. The Director of the Service Housing Unit using their own volition took this material to the organization's development team. Going forward, the material could be shaped into a broader entity that could also better meet the needs of other service-housing units working with the same group of clientele.

Keywords: autism spectrum, service housing, challenging behavior, preventive action

Sisällys

1	Johdanto	9
2	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet	9
3	Opinnäytetyön muoto	10
4	Autismikirjon häiriö	11
4.1	Diagnosoiminen	11
4.2	Hoito ja kuntoutus.....	12
5	Haastava käyttäytyminen autismikirjon henkilöillä	13
5.1	Haastavan käyttäytymisen rajaaminen ja siihen puuttuminen	13
5.2	Haastavien tilanteiden hallinta	15
6	Aistien vaikutus autismikirjon henkilöön	15
6.1	Näkö-, kuulo- ja hajuaisti	16
6.2	Maku- ja tuntoaisti	17
7	Kommunikaation korvaaminen ja tukeminen	18
7.1	Puheterapia	18
7.2	Olemuskieli ja tukiviittomat	19
7.3	Kuvakommunikaatio	19
7.4	Kirjoittaminen ja piirtäminen.....	20
8	Strukturointi ja ennakoiminen	20
8.1	Ajan ja toiminnan strukturoiminen.....	21
8.2	Fyysisen tilan strukturoiminen	22
8.3	Henkilöiden strukturoiminen	23
9	Toiminta haastavissa tilanteissa	23
9.1	Kriisin etenemistä kuvaava malli	24
9.2	Haastavien tilanteiden ennakointi.....	26
9.3	Viestiminen haastavassa tilanteessa	26
9.4	Rajoittamisen eri muodot	27
9.5	Jälkiselvittely haastavan tilanteen jälkeen	28
10	Palveluasumisen järjestäminen ja palvelut	28
11	Kehittämismenetelmät opinnäytetyössä.....	29
11.1	Aineiston analysointi	30
11.2	Lomakekyselyn tulokset ja pohdinta	31
11.3	Materiaalin kehittäminen kerätyn palautteen perusteella	36
12	Materiaalin tuottaminen palveluasumisyksikön käyttöön	39
12.1	Kirjallinen ja puhuttu materiaali	40
12.2	Video-autismikirjon henkilöiden rauhoittumisen menetelmistä aistien keinoin... 42	
12.3	Videon käsikirjoitus ja toteutus	43

13	Prosessin kokonaisarviointi	44
13.1	Luotettavuus ja eettisyys.....	46
13.2	Jatkokehittämissuhteet.....	46
	Lähteet	48
	Kuviot.....	51
	Taulukot.....	51
	Liitteet	52

1 Johdanto

Haastava käytös haastaa ihmistä itseään tai muita ympärillä olevia ihmisiä. Käyttäytyminen poikkeaa selkeästi normaaleista yhteiskunnan kulttuurisidonnaisista käyttäytymismalleista. (Korventaival 2012, 5.) Käytös aiheuttaa selkeän uhan tai haitan henkilölle itselleen, ympäristölle tai muille ympäristössä oleville henkilöille (Autismiliitto 2021).

Erityistä tukea tarvitsevilla henkilöillä, kuten autismikirjon henkilöillä, voi ilmentyä hänelle itselleen tyypillistä käytöstä tai käyttäytymisen piirteitä, jotka poikkeavat totutusta. Tämä henkilölle tyypillinen käyttäytyminen ei välttämättä ole haastavaa käyttäytymistä, mutta saattaa häiritä ympäristöä. (Korventaival 2012, 5.) Onkin tarkoituksenmukaista määritellä haastavaa käyttäytymistä tarkasti ennen, kun päätetään pyrkimyksistä vaikuttaa henkilön käyttäytymiseen (Korventaival 2021, 8).

Haastavan käyttäytymisen syyt on analysoitava mahdollisimman hyvin, jotta haastavien tilanteiden ennaltaehkäisy on tulevaisuudessa mahdollista. Tärkeätä on keskittyä siihen, miten henkilöä voidaan kokonaisvaltaisesti tukea niin, että henkilö oppii toimimaan haastavissa tilanteissa hyväksyttävällä tavalla. (Ikonen ym. 2015, 28.) Haastavan käyttäytymisen taustalla on aina stressitasojen nousu, jolloin on tärkeitä tarkastella näitä syitä stressitasojen nousulle. Henkilöllä voi olla puutteelliset keinot ilmaista itseään, jolloin hän tarvitsee apua vaikuttavien tekijöiden tunnistamiseksi. Henkilön kohdalla tulee myös miettiä hänen omia voimavarojaan, hänen omia taitojaan ja hänen saamansa sekä tarvitsemaansa tukea kokonaisvaltaisesti. (Autismiliitto 2021.)

Autismikirjon henkilöt ovat alttiimpia haastaville tilanteille diagnoosin tuomien oireiden ja erityispiirteiden takia. Hoidon ja kuntoutuksen kannalta tämä haastava käyttäytyminen koetaan usein kuormittavimmaksi tekijäksi. (Ikonen ym. 2015, 28.)

2 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoitteet

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa palveluasumisyksikköön koulutus- ja perehdytysmateriaalia koskien haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyä ja hallintaa. Ennaltaehkäisevästä näkökulmasta otettiin huomioon autismikirjon henkilöiden diagnoosin tuomat erityispiirteet arjessa. Materiaali sisältää myös haastavien tilanteiden ennakointia ja tilanteissa toimintaa.

Palveluyksikön johtajalta tuli pyyntö koostaa lyhyt video materiaalin pohjalta, koskien autismikirjon henkilöiden rauhoittamista aistien keinoin. Tämä video tullaan esittämään valtakunnallisessa Tunne työsi-seminaarissa marraskuussa 2021.

Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä materiaalin avulla tietoa asiakasryhmän erityispiirteistä ja materiaalin avulla auttaa henkilökuntaa huomioimaan nämä diagnoosin tuomat erityispiirteet paremmin jokapäiväisessä työssä. Materiaalin tavoitteena oli avata haastavan käytöksen takana vaikuttavia syitä ja muuttaa toimintamalleja asiakastyössä. Haastava käytös sekä käytöshäiriöt ovat palveluasumisyksikössä lähes päivittäin läsnä, joten lisäkoulutus ja perehdyttäminen oli koettu palveluyksikön johtajan toimesta tarpeelliseksi. Pitkäaikaisena tavoitteena oli lisätä henkilökunnan työturvallisuutta haastavien tilanteiden vähenemisellä.

3 Opinnäytetyön muoto

Toiminnallisessa opinnäytetyössä on tarkoituksenmukaista olla mukana toimeksiantaja, jolle opinnäytetyö tehdään. Kun opinnäytetyöllä on toimeksiantaja, kehittää opinnäytetyöprosessi osaamista laajemmin ja lisää itseen kohdistuvaa työelämän kiinnostusta. Opinnäytetyön työelämästä saatu aihe auttaa ammatillisessa kasvussa ja auttaa soveltamaan omia tietoja työelämän tarpeisiin. Toiminnallisen opinnäytetyön tavoitteena on toiminnan ohjaus, opastaminen, järjestäminen ja järjeistäminen ammatillisessa ympäristössä. Toiminnallinen opinnäytetyö voi olla esimerkiksi alalle soveltuva ohjeistus tai opastus. (Vilka ja Airaksinen 2003, 9-17.)

Opinnäytetyön aihe tuli palveluasumisyksikön johtajalta ja annettuun toimeksiantoon pystyttiin vastaamaan parhaiten toiminnallisen opinnäytetyön keinoin. Toiminnallinen opinnäytetyö vastasi myös omia ammatillisen kehittymiseni tavoitteitani. Opinnäytetyönä tuotettu materiaali koottiin käyttämällä tutkittuun tietoon perustuvia koottuja sähköisiä ja painettuja lähteitä. Materiaali suunnattiin palveluasumisyksikölle toteuttaen aiheeseen liittyvä alkukartoitus lomakekyselynä palveluasumisyksikön henkilökunnalle. Alkukartoituksen avulla selvitettiin kyseisessä palveluasumisyksikössä esiintyvän haastavaan käyttäytymisen ilmenemistä, sen taustasyitä ja tilanteisiin vaikuttavia tekijöitä. Lomakekyselyn avulla pystyttiin räätälöimään materiaali palvelemaan toimeksiantoa. Materiaali esiteltiin palveluasumisyksikön henkilökunnalle ja pyydettiin heiltä palautetta materiaalin käyttökelpoisuudesta henkilöstön koulutus ja perehdytys tarkoitukseen. Palautetta varten oli suunniteltu tarkoituksenmukainen palautelomake. Materiaali tuotettiin power-point esityksenä ja esityksen kesto on noin 60 minuuttia.

4 Autismikirjon häiriö

Autismikirjon häiriö on neurobiologinen häiriö aivoissa. Häiriö vaikuttaa eniten henkilön viestintään ja vuorovaikutukseen muiden ihmisten kanssa. Autismikirjon henkilö myös aistii ja kokee ympäröivän maailman usein eri tavalla kuin on totuttu. (Autismiliitto 2021a.) Vaikeus voi ilmetä kommunikaatiossa siten, että henkilön on itse vaikea tuottaa sanallista viestintää ja vaikeus ymmärtää sanallista tai sanatonta viestintää. Vaikeudet voivat näkyä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muiden ihmisten tunteiden tai tunnetilojen tunnistamisessa. Vaikeuksia sosiaalisessa vuorovaikutuksessa voi aiheuttaa myös omien tunnetilojen esilletuomisen haasteet. Vaikeuksia voi olla myös sosiaalisessa mielikuvituksessa muiden ihmisten ajatuksien, tunteiden ja toiminnan ymmärtämisessä ja tulkinassa. (Autismiliitto 2021b.)

Autismikirjon henkilöillä voi esiintyä erilaisia aistimuksien ali- ja yliherkkyyksiä. Tämä aistijärjestelmän poikkeava toiminta saattaa aiheuttaa henkilölle ahdistuneisuutta tai erilaiset aistimukset voivat tuntua jopa fyysisenä kipuna. (Autismiliitto 2021a.)

Autismikirjon henkilöillä voi olla erityisiä kapea-alaisia mielenkiinnon kohteita. Nämä mielenkiinnon kohteet voivat olla erittäin pysyviä tai ne voivat vaihdella henkilön vanhentuessa. Nämä mielenkiinnon kohteet tuottavat usein hyvinolontunteita autismikirjon henkilön elämään. (Autismiliitto 2021a.)

Autismikirjon henkilölle omat rutiinit ja ennakointi ovat tärkeitä asioita. Autismikirjon henkilöt haluavat usein tietää tulevista asioista ja tapahtumista etukäteen. Autismikirjon henkilö haluaa usein toistaa toiminnat mahdollisimman samalla tavalla. Tämä johtuu siitä, että muutokset ovat autismikirjon henkilöille usein haastavia ja rutiinit tuovat heille turvaa elämässä. Tutut rutiinit ja samat toimintamallit auttavat vähentämään mahdollista ahdistuneisuutta. (Autismiliitto 2021a.)

Diagnoosin tuomat oireet ja toimintarajoitteet ovat vaihtelevia ja yksilöllisiä. Autismikirjon häiriön sisälle mahtuu hyvin erilaisista oireista omaavia henkilöitä: jotkut voivat tarvita paljon vahvaa tukea koko elämänsä ja jotkut taas pystyvät hyvinkin itsenäiseen elämään. Autismikirjon häiriössä on kuitenkin yhtenäisiä piirteitä, jotka ovat nähtävissä ja tunnistettavissa henkilöstä. (Autismiliitto 2021a.)

4.1 Diagnosoiminen

Diagnosointi on aina moniammatillista yhteistyötä, jossa käydään läpi henkilön kehityshistoria sekä potilashistoria (Ikonen ym. 2015, 8). Vaikeusasteen arviointi perustuu sosiaalisen kommunikaation häiriön ja rajoittuneiden, kaavamaisien käytöstopojen edellyttämän tuen

tarpeeseen. Vaikeusaste jaetaan kolmeen eri tasoon: edellyttää tukea, huomattavaa tukea tai erittäin huomattavaa tukea. Vaikeusasteen arviointi auttaa luomaan täsmällisempää käsitystä siitä, miten paljon haittaa häiriöstä on henkilön elämässä. Autismikirjon häiriön kykyprofiili vaihtelee kehitysvammaisuudesta lahjakkaan tasoiseen, joskin vaikeamman tasoista autisteista jopa kolme neljästä saattaa olla kehitysvammaisia. (Korkeila ja Leppämäki 2019).

Diagnoosin lisämääreenä voidaan tilanteen mukaan käyttää kehitysvammaisuutta, kielellisen kehityksen häiriötä, autismin liittymistä lääketieteelliseen, geneettiseen tai ympäristötekijään, kehitykselliseen neuropsykiatriseen häiriöön, mielenterveyden tai käyttäytymisen häiriöön. Lisäulottuvuuksien käyttö auttaa täsmentämään kuvaa henkilön tilanteesta. (Korkeila ja Leppämäki 2019).

4.2 Hoito ja kuntoutus

Autismikirjon häiriötä ei voi hoidolla parantaa, mutta erilaisten hoitomuotojen ja kuntoutuksen avulla voidaan antaa tukea oireiden kanssa pärjäämisessä. Hoidossa ja kuntoutuksessa on otettava huomioon henkilön yksilölliset kyvyt ja tarpeet. Hoidon ja kuntoutuksen tulee olla moniammatillista ja moniulotteista. Hoidon ja kuntoutuksen päämääränä on parantaa henkilön sosiaalisia taitoja, kommunikaatio taitoja, parantaa toimintakykyä ja hoitaa muita häiriöitä sekä sairauksia. Hoidon ja kuntoutuksen tarkoituksena on myös tukea henkilön perhettä. (Korkeila ja Leppämäki 2019.) Kuntoutuksen tarkoituksena on häivyttää haastavaa käyttäytymistä. Häivyttäminen tapahtuu uusien toimintamallien opettelulla. Tärkeätä kuntoutuksessa on samanlaiset toimintatavat riippumatta henkilöstä, joka autismikirjon henkilön kanssa työskentelee. Samanlaisten toimintatapojen avulla autismikirjon henkilö tietää mitä häneltä odotetaan ja miten hänen tulisi tilanteessa toimia. Samanlaisilla toimintatavoilla muutetaan toiminta määrittäväksi tekijäksi ohjaajan sijaan. (Ikonen ym. 2015, 28.)

Henkilölle tulee laatia yksilöllisesti tehty kuntoutussuunnitelma, jotta toimintakyvyn lisääntyminen on mahdollista. Suunnitelmaan kirjataan hänen tavoitteensa, jotka ovat sidonnaisia hänen konkreettisiin taitoihinsa. Tavoitteisiin voidaan vaikuttaa ympäristön avulla sekä opettamalla henkilöä toimimaan itsenäisemmin erilaisissa arjen tilanteissa. Konkreettiset taidot eivät rajoitu vain tietyn asian toteuttamiseen, vaan koostuvat kaikista henkilön kokemista osa-alueista. (Partanen 2010.) Kuntoutuksen tulee olla suunnitelmallista ohjaamista, joka perustuu selkeisiin toistuviin rutiineihin. Nämä menetelmät luovat turvallisuutta, selkeyttä, järjestystä ja ennustettavuutta autismikirjon henkilön elämään. Kuntoutuksen tärkeimpiä tavoitteita ovat: mahdollisimman toimiva arki kaikissa elämänvaiheissa, haittojen lieventäminen diagnoosista johtuen, kommunikaation ja

vuorovaikutuksen tukeminen, ympäristön jäsentäminen ja selkeyttäminen sekä aistipoikkeavuuksien huomioiminen. (Ikonen ym. 2015, 6.)

5 Haastava käyttäytyminen autismikirjon henkilöillä

Haastava käyttäytyminen määritellään käytökseksi, joka on haitallista muille ihmisille, ympäristölle tai itse henkilölle. Määrittely haastavalle käyttäytymiselle on vaikeaa. Mikäli käytös aiheuttaa uhka- tai vaaratilanteita edellä mainituille tahoille, voidaan sitä pitää haastavana käytöksenä. (Korventaival 2012, 5.)

Autismikirjon henkilö on alttiimpi haastaville tilanteille erilaisten diagnoosin tuomien haasteiden takia. Varsinkin lapsuus ja nuoruus voi olla erityisen haastavaa autistiselle henkilölle. Kuntoutuksessa tulee huomioida nämä arjessa näkyvät käyttäytymisen ongelmat, kuten tavaroiden heittelemisen, fyysinen väkivalta toisia tai itseä kohtaan ja huutaminen. Nämä käytöksen pulmat tulee selvittää ja niiden taustasyihin puuttua. Käytöstä voi provosoida myös henkilön psyykkiset sairaudet, somaattiset ongelmat ja sairaudet, ympäristön ja ohjaustapojen muutokset sekä pelot. (Ikonen ym. 2015, 28.) Haastavan käytöksen taustasyitä tulee pohtia yhdessä moniammatillisesti, jotta tilanteisiin voidaan puuttua ja tilanteita voidaan tehokkaasti ennaltaehkäistä. Arvioidessa käytöstä tulee tehdä havaintoja siitä, mitä haastava käyttäytyminen tietyissä tilanteissa on ja miten sitä halutaan muuttaa. (Ikonen ym. 2015, 28.)

Ikosen (2015, 29) mukaan yleisimpiä haastavan käyttäytymisen syitä ovat: opittu toimintamalli ja rajattomaksi oppiminen, kommunikointivaikeudet, aistipoikkeavuudet, vaikeus ymmärtää sosiaalisia tilanteita, tunteiden tunnistamisen ja käsittelyn vaikeudet, oman toiminnan ohjaamisen vaikeudet, struktuurin puute ja epävarmuus, mielekkään tekemisen puute, turhautuminen, pelko, stressi, turvattomuus, kipu, fyysiset syyt sekä itsetunnon heikkous.

5.1 Haastavan käyttäytymisen rajaaminen ja siihen puuttuminen

Kun mietitään keinoja haastavaan käytökseen puuttumisessa, tulee huomioida henkilön kehitystaso ja yksilölliset tarpeet. Ongelmaa ratkaistaessa pyritään puuttumaan vain yhteen ongelmaan kerrallaan. (Ikonen ym. 2015, 29.) Haastavaan käyttäytymiseen puututtaessa on tärkeätä rajata käytöksen kaikista haastavimmat muodot. Kun puututaan kaikista haastavimpaan käytökseen, saadaan usein positiivisia tuloksia myös muiden käytöksen osa-alueiden suhteen. (Korventaival 2012, 6.)

Haastavaan käytökseen puututtaessa on sitä dokumentoitava tarvittavin menetelmin. Dokumentaatiolla saadaan tietoa siitä, missä tilanteissa käytöstä ilmenee, ketä tilanteessa on

läsnä, mitä käytöksestä seuraa henkilölle ja palkitseeko käytös mahdollisesti henkilöä. Dokumentaation pohjalta tehdyn arvioinnin perusteella voidaan lähteä suunnittelemaan yhdessä toimintatapaa tai tapoja, joilla käytökseen puututaan. Yhdessä on sovittava mitä konkreettisesti tehdään tai mitä jätetään tekemättä. Yhteisten toimintatapojen sopimisen jälkeen tulee käytöstä jatkossakin dokumentoida ja huomioida mahdollisia muutoksia käytöksessä. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2000, 91-92.)

Henkilön käyttäytymistä voidaan arvioida ja havainnoida värisymbolien avulla, joiden tarkoituksena on huomioida henkilön oikeudenmukaisuuden, yksilöllisen kohtaamisen ja huomioimisen näkökulmat. Vihreä luokka kuvaa henkilön perustehtäviä ja tavallista, sujuvaa arjen toimintaa. Vihreän luokan toiminnassa toteutuu henkilön kohdalla hyvä ennakointi ja vuorovaikutus muiden ihmisten kanssa. Vihreässä luokassa työntekijät mahdollistavat arjen toiminnan, ongelmanratkaisun ja ylläpitävät omalla toiminnallaan henkilön tasapainoista tilaa. Keltaisessa luokassa kuvataan henkilön toimintaa, kun stressitaso alkaa nousta ja ennakkomerkkejä haastavasta käyttäytymisestä alkaa ilmentyä. Keltaisessa luokassa kuvataan arjessa toistuvia vaativia tilanteita ja henkilökunnan tarkoituksenmukaista toimintaa. Henkilökunnan toiminnan tärkein elementti on tunnetilojen ja tilanteiden hallittu sekä turvallinen kohtaaminen. Punaisessa luokassa on kuvattu henkilön erittäin vaativia tilanteita, kun stressikynnys on ylittynyt ja henkilö ei enää pysty itse hallitsemaan toimintaansa. Tilanteissa korostuu henkilökunnan avun tarve ja ennalta suunnitellut yhteiset toimintamallit tilanteen hallinnassa. (Hakkarainen ym. 2019.)

Haastavaa käyttäytymisen muotoa ja ilmenemistä voidaan arvioida myös esimerkiksi Broset Violence Checklist:in avulla (BVC). Kaavakkeen avulla henkilöä arvioidaan viikon ajan päivittäin annettuna ajankohtana jokaisessa työvuoressa: päivällä, illalla ja yöllä. Henkilön käytöksestä arvioidaan seuraavia asioita: onko hän sekava, ärtyisä, riehakas tai äänekkäästi levoton, sanallisesti uhkaava, fyysisesti uhkaava ja kohdistaa hän esineisiin aggressiota. Arvioitavaa käyttäytymistä on selvennetty kaavakkeessa helpottamaan arvion tekemistä. Sekavalla käyttäytymisellä tarkoitetaan sitä, että henkilö vaikuttaa selkeästi sekavalta, on desorientoitunut aikaan, paikkaan ja ympäröiviin henkilöihin. Ärtyisällä käytöksellä tarkoitetaan, että henkilö ärsyyntyy helposti ja hän ei siedä muiden henkilöiden läsnäoloa samassa tilassa kanssaan. Riehakas, äänekkäästi levoton käytös määritellään, että henkilön käytös on avoimesti äänekkästä ja meluavaa. Henkilö saattaa paiskoa ovia ja puhua tai äännellä huutamalla. Sanallisesti uhkaavalla käyttäytymisellä tarkoitetaan sanallista vuorovaikutusta, jonka tarkoituksena on pelotella kuulijaa tai uhata toisia henkilöitä. Fyysisesti uhkaava käyttäytyminen määritellään selvällä väkivallalla uhkaamisella: aggressiivinen asento, vaatteisiin tarttuminen, lyöminen, potkiminen ja päällä puskeminen. Henkilöä arvioidaan aina sovittuna ajankohtana ja jos arvioitavaa käyttäytymistä ei esiinny, merkitään kaavakkeeseen 0. Jos arvioitavaa käytöstä esiintyy, merkitään kaavakkeeseen arvo 1. Maksimipistemäärä per arviointikerta on 6. Näistä arviointikerralta saaduista pistemääristä

voidaan tehdä riskiarviota liittyen haastavaan käyttäytymiseen. Jos yhteispisteet ovat 0, väkivallan riski on pieni. Jos yhteispisteet ovat 1-2, väkivallan riski on kohtalainen ja on syytä ryhtyä ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin. Jos pisteet ovat 3-6, väkivallan riski on erittäin suuri ja on ryhdyttävä ennaltaehkäiseviin toimiin sekä on tehtävä suunnitelma mahdollisen väkivaltatilanteen hallitsemiseksi. (MAPA, Haastavien tilanteiden ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 63-64.)

5.2 Haastavien tilanteiden hallinta

Haastavien tilanteiden syntyyn ja haastavan käyttäytymisen ilmenemiseen liittyy aina tekijän stressitason nousua. Autismikirjon henkilöiden stressitasot voivat vaihdella merkittävästi vuorokauden aikana. Heidän stressinsietokykynsä on myös yleensä heikko. (Korventaival 2012, 10.) Kun stressitilanne ilmenee autistisen henkilön elämässä, korostuvat myös erikoiset käyttäytymisen piirteet. Stressitilanteissa on tärkeitä huomioida stressiä aiheuttavat tekijät, niiden välitön vähentäminen ja rentoutumista tukevien elementtien lisääminen tilanteessa. (Ikonen ym. 2015, 28.) Stressitaso saattaa myös nousta niin korkealle, että sen laskeminen ei enää onnistu, jolloin stressitaso ylittää kaosrajan. Tämän rajan ylittyessä henkilö ei enää pysty vastaamaan omasta toiminnastaan ja saattaa käyttäytyä väkivaltaisesti itseään tai muita ympärillä olevia ihmisiä kohtaan. (Sollasvaara 2013, 8.)

Haastavia tilanteita kohdattaessa, jokainen henkilö reagoi siihen omalla tavallaan. Toiselle tilanne voi mennä ohi hetkessä, mutta toiselle ihmiselle se voi aiheuttaa suurtakin mielipahaa ja vahvoja tunteita. Haastavaa käyttäytymistä ei tule hyväksyä, mutta itse ihmistä kohtaan tulee silti olla arvostava ja tasavertainen. Vaikka henkilön käytös olisikin haastavaa, tulee silti muistaa, että jokaisessa henkilössä on hyviä asioita. Huomion suuntaaminen vahvuuksiin auttaa näkemään henkilön haastavan käyttäytymisen takana. (Korventaival 2012, 6.)

6 Aistien vaikutus autismikirjon henkilöön

Autismikirjon henkilö voi reagoida eri tavalla erilaisiin aistiärsykkeisiin. Aistit voivat olla yli- tai aliherkistyneitä, jolloin erilaiset aistimukset voivat tuntua jopa fyysisenä kipuna tai aiheuttaa henkilölle ahdistuneisuutta. (Autismiliitto 2021b.)

Yleisimmin erilaisuutta aistimuksissa autistisilla henkilöillä on tunto-, näkö- ja kuuloaistissa, mutta haasteita voi olla kaikissa aistialueissa. Aistielinten toiminnassa voi esiintyä ongelmia vaihtelevasti. Ongelmissa voi esiintyä päivittäistä vaihtelua, herkkyyks aistien vastaanottamiselle voi vaihdella tai aistikanava voi olla pois päältä tietyn määrittämättömän ajan. Aistielimet voivat myös tuottaa itse ärsykeitä ilman ulkopuolista ärsytystä. Tätä

aistielimen itse tuottavaa ärsytystä kutsutaan valkoiseksi kohinaksi. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2000, 74.)

Nämä poikkeavat aistikokemukset ovat usein syynä autismikirjon henkilön haastavan käyttäytymisen taustalla. Tämän takia onkin tärkeää arvioida henkilökohtaisesti ärsykkeiden vaikutuksen henkilöön ja se, mistä poikkeavuudesta on henkilön kohdalla kyse. (Ikonen ym. 2015, 16.)

Autismikirjon henkilöillä voi myös ilmetä synestesiaa liittyen aistien kautta saatuihin havaintoihin. Tällä tarkoitetaan sitä, että ärsyke havaitaan yhden aistijärjestelmän kautta, mutta se koetaan toisessa aistijärjestelmässä. Synestesia saattaa voimistaa aistiärsykkeiden kokemista ja tämän kautta vaikeuttaa henkilön kykyä toimia. Toimintakykyyn vaikuttaa myös se, että autismikirjon henkilön voi olla vaikea ymmärtää, mistä aistimuksesta on todellisuudessa kyse. (Ikonen ym. 2015, 18.) Poikkeavat aistimukset voivat olla kuormittavia autismikirjon henkilölle ja aiheuttaa hänelle stressiä ja ahdistusta. Tilanteissa, jossa ylikuormittuminen on vaarana, tulee henkilölle antaa mahdollisuus mennä rauhallisempaan tilaan, jotta tilanne rauhoittuu. (Ikonen ym. 2015, 18.)

6.1 Näkö-, kuulo- ja hajuaisti

Näköaistimuksessa voi olla yli- tai aliherkkyyksiä autismikirjon henkilöillä. Yliherkkyys näköaistimukselle voi ilmentyä esimerkiksi silmien kiinni pitämisellä tai silmien siristelynä. Tässä tilanteessa tulisi henkilön fyysiseen ympäristöön kiinnittää huomiota erilaisten materiaalien valinnalla. Näköaistimuksille yliherkkä henkilö ei usein pidä kirkkaista pinnoista, jotka heijastavat valoa, kuten peilit. Voimakkaat värit ympäristössä voivat myös lisätä ärsytystä, jolloin tulisi valita sävyiltään hillittyjä värejä. (Ikonen ym. 2015, 16.)

Aliherkkä henkilö voi taas hakea voimakkaita näköärsykeitä ja tuottaa niitä jatkuvasti itselleen esimerkiksi katselemalla kirkkaita valoja, omia raajojaan tai heiluttelemalla näkökentässä erilaisia esineitä. Aliherkän henkilön ympäristöä tulisi muokata niin, että tälle mielekkäälle aistimukselle olisi oma tilansa, jossa on kirkkaita värejä, voimakkaita kontrasteja valon ja varjon suhteen tai tilassa voidaan muuten tuottaa hänelle toivottuja aistimuksia. (Ikonen ym. 2015, 16.)

Kuuloaistimukselle yliherkkä henkilö voi kokea tavallisen puheenkin voimakkuuden liian kovana. Voimakkaat äänet, liika hälinä, puhe, kaikuminen, musiikki tai samaan aikaan monen eri taajuisen äänen kuuleminen voi olla liikaa. Äänille yliherkkä henkilö yleensä reagoi tilanteissa peittämällä korviaan ja hakeutumalla rauhallisempaan tilaan. Mikäli äänyliherkkyys häiritsee henkilön jokapäiväistä toimintaa, voidaan hänen arkeaan helpottaa

esimerkiksi apuvälineiden kautta. Hyvänä apuvälineenä voi toimia kuulosuojaimet. (Ikonen ym. 2015, 16).

Aliherkkä henkilö voi kokea äänet taas hyvin eri tavalla ja tuottaa usein itse hyvin voimakkaita ääniä ympäristössään. Aliherkälle henkilölle tulisikin mahdollistaa äänien kokeminen ja tuottaminen sovitussa ympäristössä, jossa se ei häiritse muita ympärillä olevia. Tähän voi sopia esimerkiksi erilaisten soittimien soittaminen. (Ikonen ym. 2015, 16.)

Normaalisti siedetyt hajut voivat aiheuttaa autismikirjon henkilölle voimakkaita ärsykeitä, joita he eivät siedä. Esimerkiksi tietyt hajuedet, ruoka-aineet tai pesuaineet voivat olla joillekin henkilöille sietämättömiä. Tässä tilanteessa tulee välttää hajusteiden ja selkeästi ärsyttävien hajujen käyttöä henkilön lähellä. (Ikonen ym. 2015, 16-17.)

Hajuille aliherkkä henkilö taas voi pyrkiä löytämään voimakkaita hajuja ja näiden hajujen etsiminen voi aiheuttaa käytöshäiriöitä. Henkilö voi esimerkiksi leikkiä eritteillään, tonkia roskia tai haistella muita henkilöitä tai tavaroita sopimattomasti. Hajuille aliherkän henkilölle onkin tärkeätä opettaa tarkoituksenmukaista aistimista ja mahdollistaa hänelle voimakkaista aistimuksia sopivalla tavalla. (Ikonen ym. 2015, 17.)

6.2 Maku- ja tuntoaisti

Makuaistin osalta aliherkkä henkilö saattaa syödä mitä vain ja hakea näin voimakkaita makuelämyksiä. Tarkoituksen mukaista olisikin tarjota aliherkälle henkilölle makuaistimuksia suunnitellusti ja nimetä nämä maut. (Ikonen ym. 2015, 17.)

Yliherkkä henkilö saattaa kieltäytyä ruoasta ja voimakkaat maut voivat olla epämiellyttäviä, kuten hapan ja karvas. Voimakkaita makuja tulisikin välttää ja henkilöä tulisi totuttaa uusiin makuihin vähitellen. (Ikonen ym. 2015, 17.)

Tuntoaistin yliherkkyys voi ilmetä henkilössä siten, että hän väistää kosketusta ja reagoi siihen kielteisesti. Henkilö voi tuntea hellänkin kosketuksen fyysisenä kipuna. Henkilö voi myös kokea vaatteet epämiellyttävänä. Epämiellyttävästä tunteesta voi johtaa riisuuntumista, joka koetaan usein epätoivottuna käytöksenä. Päivittäiset toiminnot, kuten suihku, hampaiden pesu yms. voi tuntua henkilöstä epämiellyttävältä. Tuntoaisti onkin hyvä harjoittaa niin, että henkilön tapaa koskettaa itseään havainnoidaan ja häntä kosketetaan samoin, kun hän koskettaa itseään. Harjoituksia tehdessä on hyvä ennakoiden, jotta tuntoaistimus ei tule henkilölle yllätyksenä. (Ikonen ym. 2015, 17.)

Aliherkkyys tuntoaistille voi näkyä itseensä kohdistuvana väkivaltaisena käytöksenä, jossa henkilö hakee aistikokemuksia esimerkiksi lyömällä tai puremalla itseään. Näiden henkilöiden kipukynnys on usein korkea. Aliherkälle henkilölle on tärkeätä tarjota paljon aistikokemuksia

esimerkiksi hieronnan tai harjauksen keinoin. Tuntoaistia voidaan yrittää normalisoida myös eriasteisella vedellä suihkussa. (Ikonen ym. 2015, 17.)

7 Kommunikaation korvaaminen ja tukeminen

Autismikirjon henkilöillä esiintyy vaikeuksia kommunikaatiossa sekä sosiaalisissa taidoissa. Haasteet voivat olla erilaisia ja ilmentyä erilaisissa tilanteissa. Vaikeuksia voi olla sanallisessa viestinnässä tai elekielen ymmärtämisessä, muiden henkilöiden tunnetilojen ymmärtämisessä tai omien tunteiden ilmaisemisessa sekä muiden ihmisten ajatusten ja toimintojen ymmärtämisessä ja tulkinassa. (Autismiliitto 2021b.)

Kommunikaatio on opittu taito, joka karttuu muiden ihmisten kanssa toimimisesta. Tämän pätee niin sanalliseen kommunikaatioon, sanattomaan kommunikaatioon ja puhetta korvaavaan kommunikaatioon. Kommunikaatiossa toisen ihmisen merkitys on suuri. (Papunet 2021.)

Kun henkilö ei tuota puhetta, puhetta joudutaan täydentämään tai tukemaan, käytetään korvaavia kommunikaatiomenetelmiä kommunikaatiokeinoina ihmisten välillä. Keinoina voidaan käyttää, olemuskieltä, viittomia, kuvakommunikaatiota ja kirjoittamista. Korvaavien kommunikaatiomenetelmien käytössä on usein tarpeellista erilaiset apuvälineet, kuten erilaiset kuvataulut, kommunikaatiokansiot, puhelaitteet ja kommunikointiohjelmat tietokoneen välityksellä. (Vernerinet 2018.) Puheen tukemiseen ja korvaamiseen valitun keinon arviointi tapahtuu puheterapeutin toimesta tehtävässä arvioinnissa (Papunet 2021).

7.1 Puheterapia

Puheterapia kuuluu perusterveydenhuollon ja erikoisairaanhoidon palveluihin. Puheterapia lasketaan lääkinälliseksi kuntoutukseksi. Puheterapeutin vastuulle kuuluu puheen-, kielen ja kommunikaation sekä äänen häiriöiden ennaltaehkäisy, tutkimus ja kuntoutus. Puheterapeutti arvioi kielenkehitystä, kielen kehityksen poikkeavuutta ja viivästymistä. (Puheterapeuttiliitto 2021.)

Puheterapia aloitetaan kommunikaation ydintaitojen ja vuorovaikutustaitojen harjoittelulla. Puheterapiassa harjoitellaan kommunikaation vuorottelua, katsekontaktin luomista, erilaisten asioiden pyytämistä, kyllä- ja ei- sanojen merkitystä ja henkilön itsensä perustarpeiden ilmaisemista. Puheterapiassa autistisen henkilön tai lapsen kohdalla ympäristöllä on myös suuri kommunikaatiota tukeva rooli. Tämän vuoksi puheterapeutti tekeekin usein ohjaavia käyntejä, joiden tarkoituksena on opettaa ja ohjata muita henkilön kanssa toimivia ihmisiä kommunikoimaan autismikirjon henkilön kanssa. Kuntoutuksessa on tärkeätä, että

kommunikaatio on kaikkien ympäröivien tahojen kanssa sellaista, että vuorovaikutus- ja kommunikaatiotaidot kehittyvät. (Cognimed 2021.)

7.2 Olemuskieli ja tukiviittomat

Kanssakäymisessä toisten henkilöiden kanssa yksi osa kommunikaatiota ovat eleet, ilmeet ja kehonkieli. Eleiden käyttäminen kommunikaatiossa on usein nopeampaa kuin pelkän sanallinen viestintä. Eleiden käyttäminen on luontevaa ja useimmat eleet ovat ihmisille tuttuja. Eleitä on opittu tulkitsemaan erilaisissa tilanteissa ja niiden merkitys on selkeämpi kuin pelkän sanallisen kommunikaation. (Tikoteekki 2021.)

Joillekin puhevammaisille henkilöille, olemuskieli on keino ilmaista itseään ja ymmärtää parhaiten toista henkilöä. Olemuskieltä voidaan käyttää tietoisesti vuorovaikutuksessa toisen henkilön kautta. Olemuskielessä on tärkeitä ottaa huomioon ilmeet, eleet, äänenpainot ja vuorovaikutuksen aikainen toiminta. (Papunet 2020a.) Olemuskielessä tulee ottaa huomioon myös yksilölliset vaihtelut. Eleet, ilmeet ja äänenpainot eivät aina ole yksiselitteisesti tulkittavissa. Läheiset henkilöt oppivat usein tulkitsemaan olemuskieltä helpoiten, mutta on tärkeää, että myös muut henkilöt oppivat tulkitsemaan puhevammaisen tapaa kommunikoida. (Papunet 2020a.)

Kun sanallisessa kommunikaatiossa on haasteita tai viivästymistä, voidaan kommunikaation tukena käyttää tukiviittomia. Tukiviittomista voi tulla myös pysyvä osa kommunikaatiota olemuskielen, sanallisen tai kuvallisen kommunikaation rinnalla. (Tikoteekki 2021.) Viittomien ja tukiviittomien hyötyjä on monia. Viittomat voivat helpottaa viestin ymmärtämistä kummankin osapuolen osalta. Viittomien eleiden ja toiminnan avulla voidaan auttaa kommunikaatiokumppaneita keskittymään keskusteluun. Jos puhe on epäselvää tai sanojen löytäminen ja muodostaminen on vaikeaa, voidaan tukiviittomien avulla täydentää puhetta. (Tikoteekki 2021.) Tukiviittomilla tarkoitetaan yksittäisiä perusviittomia. Tukiviittomien avulla on usein tarpeellista ilmaista viestin avainsanat puhutun kielen mukaisessa järjestyksessä. (Papunet 2020b.)

7.3 Kuvakommunikaatio

Kuvakommunikaatiolla tarkoitetaan erilaisten kuvasymbolien käyttöä. Kuvakommunikaatiota käytetään yhdessä sanallisen ja sanattoman viestinnän kanssa. Kuvien avulla voidaan ilmaista asioita tai asioiden sisältöä, joka olisi muilla kommunikaatiomenetelmillä vaikeaa. (Papunet 2020c.) Kuvia voidaan käyttää kommunikaatiovälineenä ja keinona viestin havainnollistamisessa. Kuvakommunikaatiossa on tärkeitä kuvien tulkinta ja yhteiset

kommunikaatiokumppaneiden väliset sopimukset kuvien tulkinnasta. Kuvien merkitysten tarkentuminen tapahtuu yhteisissä kommunikaatiotilanteissa. (Tikoteekki 2021.)

Kuvakommunikaatiossa voidaan käyttää yhtä tai useampaa kuvaa kerrallaan. Mitä useampaa kuvaa voidaan käyttää kommunikaatiossa, sitä tarkempaa ilmaisu on. (Papunet 2020c.) Kuvia voidaan käyttää tukiviittomien tavoin avainsanojen havainnollistamiseen ja keskustelun jäsentämiseen. Mikäli henkilö pystyy käyttämään kommunikaatiossaan useampia kuvia, voidaan kommunikoida monisanaisemmin ja tuottaa tarkempia ilmaisuja lauseiden avulla. (Papunet 2020c.)

Apuvälineinä kommunikaatiossa voidaan käyttää kommunikaatiotaulua, kommunikointikansiota, puhelaitetta tai kommunikointiohjelmaa. (Papunet 2020c.) Nykyään käytössä on myös erilaisia kommunikaatiosovelluksia, joita voidaan asentaa älypuhelimien tai tablettitietokoneeseen. Sovellusten avulla voidaan yksilöidä käyttäjälle oma kommunikaatiopohja. Laitteiden avulla voidaan äänittää puhetta tai muodostetut lauseet voidaan kuulla myös puheen muodossa. Puhuttu kuvakommunikaatio mahdollistaa tasavertaisemman osallistumisen vuorovaikutukseen erilaisissa tilanteissa. (Tikoteekki 2021.)

7.4 Kirjoittaminen ja piirtäminen.

Henkilön kanssa, jolla ei ole kielellisiä vaikeuksia, voidaan käyttää puhetta korvaavana kommunikaationa kirjoittamista. (Papunet 2020d).

Kirjoittamisen apuvälineenä voidaan käyttää perinteistä kynää ja paperia, kirjaintaulua tai kirjoittamiseen perustuvia laitteita, joiden tarkoituksena on toistaa kirjoittajan viesti puheena. (Papunet 2020d).

Piirtämistä käytetään myös kommunikaation tukimuotona havainnollistamaan viestittävää asiaa keskustelun aikana. Piirtämistä voidaan käyttää myös kuvakommunikaation tukemisessa, kun havainnollistava kuva puuttuu. (Papunet 2020d.)

8 Strukturointi ja ennakoiminen

Autismikirjon henkilöillä on yleistä erilaiset tarkkaavaisuuden häiriöt ja tämän myötä omaan toimintaan liittyvät ohjauksen haasteet. Näihin haasteisiin voidaan vaikuttaa selkeyden, ennustettavuuden ja toistuvuuden avulla. (Ikonen ym. 2015, 19.) Diagnoosin tuomien erikoispiirteiden takia autismikirjon henkilö tarvitsee apua ympäristön ja toiminnan hallinnassa. Strukturoinnilla voidaan vastata tähän tarpeeseen ja se on yksi osa autismikirjon henkilön kuntoutusta. Strukturoinnin tarkoituksena on varustaa ympäristöä niin, että autismikirjon henkilö pystyy ennakoimaan tulevaa toimintaa mahdollisimman hyvin ja

selkeästi. Strukturoinnin tarkoituksena on vasta kysymyksiin: mitä, missä, kuka, kenen kanssa, miten kauan ja mitä toiminnan jälkeen tapahtuu. Strukturoinnin apuna käytetään usein kuvia tai muita toimintaa tai tilaa jäsentäviä elementtejä. (Autismiliitto 2021c.)

Strukturoinnin tavoitteena on antaa turvalliset rakenteet toiminnalle ja mahdollistaa henkilön oppimiskokemukset toiminnan myötä. Strukturointi antaa selkeät puitteet henkilön oppimiseen ja mahdollistaa hänen itsenäistä toimintaansa. Strukturoinnin elementteinä käytetään toiminnanohjauksen menetelmiä, kommunikaatiota, aikaa, tilaa, henkilön itsensä voimavaroja, välineitä, toimintaa, seurantaa, yhteistyötä ja emotionaalista ilmapiiriä. Strukturoinnissa on tärkeätä, että henkilö itse on tietoinen omasta toiminnastaan ja oppimisestaan. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2000, 135.) Strukturointi ja siihen liittyvät tekijät ovat verrattaessa apuvälineisiin henkilön arjessa. Strukturoinnissa tulee myös huomioida yksilöllisyys ja autismikirjon henkilön tarpeet. Kaikki autismikirjon henkilöt eivät tarvitse niin vahvaa strukturointia kuin toiset. (Ikonen ym. 2015, 20.)

Autismikirjon henkilölle, jolla esiintyy haastavaa käytöstä, strukturointi on yksi tärkeimmistä työvälineistä kuntoutuksessa. Autismikirjon henkilöiden on vaikea hahmottaa muiden ihmisten toimintaa ja tunteita, jonka takia oppiminen toisen henkilön mallin avulla on haastavaa. (Ikonen ym. 2015, 20.) Haastavaa käytöstä omaavan henkilön kanssa toimittaessa ennakointi on isossa roolissa, jotta henkilö ymmärtää tilanteen asettaman syy-seuraussuhteen ja tilanteen vaikutuksen hänen omaan elämäänsä. Strukturointi jäsentää autismikirjon henkilön toimintaa ja toiminnan tarkoituksenmukaisemmaksi tilannesidonnaisesti. (Mielonen & Kuivakangas 2013, 5.)

8.1 Ajan ja toiminnan strukturoiminen

Autismikirjon henkilölle ajan hahmottaminen käsitteenä voi olla vaikeaa, eikä hän osaa hahmottaa milloin asioita tapahtuu ja kuinka kauan toiminta kestää. Toimintaan ja ajan hahmottamiseen liittyvä haaste voi myös olla odottaminen toimintojen välillä. (Ikonen ym. 2015, 21.) Ajanhahmottamisen haasteet voivat näkyä myös henkilön vaikeutena aloittaa oma-aloitteisesti toimintaa annettuna ajankohtana ja oman toiminnan ohjauksen haasteina. Näihin haasteisiin voidaan vastata ajan ja toiminnan strukturoinnilla, jotta henkilö voi toimia omien tavoitteidensa suuntaisesti. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2000, 139.)

Aikaa ja toimintaa voidaan strukturoida monilla ei menetelmillä ja apuvälineillä. Yksilöllisten tarpeiden mukaan tulee selvittää, kuinka tarkkaa strukturointia henkilö tarvitsee. Pidempiä ajanjaksoja voidaan hahmottaa vuosikalenterin, viikkokalenterin, toimintajärjestyksen tai tehtävälistan avulla. Visuaaliset apuvälineet, kuten kuvat ja värit auttavat hahmottamaan toimintoja ja aikaa. Viikkokalenterissa viikonpäivien värit voivat auttaa havainnoimaan päivien kulkua. Päiväohjelmissa kuvat auttavat järjestämään toimintaa ja kuvaan voidaan

aina palata tehtävää tehdessä tai tehtävien välissä. Kuvat myös tukevat kommunikaatiota, mikäli henkilöllä on haasteita puheen tuottamisessa tai ymmärtämisessä. (Ikonen ym. 2015, 21.)

Ajan ja toiminnan strukturoinnissa voidaan myös käyttää apuna sosiaalisia tarinoita, joiden avulla voidaan kerronnallisesti esittää henkilölle mitä tapahtuu, kenen kanssa ja miten henkilön odotetaan käyttäytyvän kyseisen toiminnan aikana. Sosiaalisia tarinoita voidaan käyttää myös hyväksi selitettäessä muita sosiaalisia tilanteita ja niissä toimimista. (Mielonen ja Kuivakangas 2013, 9.)

Ajan hahmottamisen apuna voidaan myös toiminnoissa käyttää visuaalisia kelloja, kuten munakelloa, tiimalasia tai Time Timer:ia. Time timer- kelloon voidaan asettaa haluttu aika, joka näkyy esimerkiksi punaisena värinä kellotaululla. Näin ajan kulumisen ja jäljellä olevan ajan hahmottaa paremmin. Visualisoinnin avulla voidaan paremmin ilmaista henkilölle, kuinka kauan toiminta kestää tai kuinka kauan on seuraavan toiminnan aloittamiseen. (Ikonen ym. 2015, 21.)

8.2 Fyysisen tilan strukturoiminen

Mitä visuaalisempi henkilö on, sitä tärkeämpää on strukturoida fyysistä tilaa oppimisen tukemiseksi (Kerola, Kujanpää & Timonen 2000, 138). Autismikirjon henkilöillä on usein haasteita tilan hahmottamisessa ja itsensä hahmottamisessa tilassa. Strukturoinnin avulla voidaan helpottaa henkilön keskittymistä, vähentää oppimista häiritseviä ärsykeitä ja huomioida henkilön aistien yli- tai aliherkkyydet. (Ikonen ym. 2015, 24.)

Tilaa strukturoidessa tulee huomioida kuvat, valot ja värit. Eri toimintoihin suunnitellut tilat voivat olla eri värisiä ja kuvat kertovat, missä materiaalit sijaitsevat kussakin tilassa. Tilan strukturoiminen auttaa henkilöä itsenäisessä, oma-aloitteisessa toiminnassa. (Ikonen ym. 2015, 24.) Itsenäinen toimiminen on mahdollista tutussa ja turvallisessa ympäristössä. Ympäristössä tulee huomioida henkilön tarpeet. Toiset henkilöt pitävät yksinkertaisesta ja selkeästä ympäristöstä, kun toiset henkilöt taas pitävät enemmän tavaroita ja ärsykeitä sisältävästä ympäristöstä. (Mielonen & Kuivakangas 2013, 9.)

Ikonen (2015, 24) mukaan, tilan strukturoinnissa voidaan erottaa neljä tehtävää: Kullekin toiminnalle järjestetään oma paikka tai tila muuten toiminnan mukaan muunneltavissa. Käytettävillä esineillä ja työtarvikkeilla on pysyvät paikat. Tilalla on selkeä tehtävä, ja tilaa käytetään tehtävän mukaisesti. Tila on tarkoituksenmukainen ja esteettinen, aistierityisyydet huomioitava.

Fyysisellä tilalla voidaan tarkoittaa myös henkilöiden välistä fyysistä etäisyyttä sosiaalisissa tilanteissa. Autismikirjon henkilöillä voi olla vaikeuksia hahmottaa omaa kehoaan ja

sosiaalisia tilanteita. Tämän vuoksi autismikirjon henkilö saattaa tulla lähemmäksi, kun on totuttu kyseisessä sosiaalisessa tilanteessa tai päinvastaisesti pysytellä kauempana tilanteissa, joissa yleensä ollaan ihmistä lähellä. Tätä fyysistä etäisyyttä voidaan myös opettaa autismikirjon henkilölle ja se on osa fyysisen tilan strukturointia. (Ikonen ym. 2015, 25.)

8.3 Henkilöiden strukturoiminen

Autismikirjon henkilöiden ohjaamisen tulee olla yhteistä toimintamallia noudattavaa kaikissa tilanteissa. Mitä rajoittuneempi autismikirjon henkilö on sosiaalisten- ja kommunikaatiotaitojen osalta, sitä tärkeämpiä yhteiset toimintatavat ovat. Tärkeätä on selvittää autismikirjon henkilölle, kuka häntä ohjaa missäkin tilanteessa, ketä hänen tulee kuunnella tai ketä hänen tulee katsoa. Tärkeätä on selvittää, ketä on paikalla ja ketä mahdollisesti poissa. (Ikonen ym. 2015, 25.)

Autismikirjon henkilöiden oppiminen voi tapahtua turvallisesti koetun ohjaajan kanssa parhaiten. Tämän takia vaikeissa tai uusissa tilanteissa onkin hyvä huomioida, kuka autismikirjon henkilöä ohjaa. Oppimisen edetessä voidaan tehdä asteittain vaihtoja ohjaajien kesken. (Ikonen ym. 2015, 25.) Palveluasumisyksiköissä, jotka ovat suunnattuja autismikirjon henkilöille, on tarpeellista olla mahdollisimman pysyvä asiakas- ja henkilökunta. Tämä pysyvyys auttaa autismikirjon henkilöitä ennakoitavuudessa ja luo heille turvallisuuden tunnetta. Pysyvä asukas- ja henkilökunta lisää autismikirjon henkilön tunnetta oman toiminnan hallitsemisesta. Palveluasumisyksikössä on tärkeätä luoda yhteiset toimintatavat, kirjata toimintoja ja toimintatapoja ylös ja tehdä yhteisiä ohjeistuksia. Nämä toimet antavat pohjan toiminnalle, vahvalle struktuurille ja vähentävät ohjauksen henkilösidonaisuuden tarvetta. (Ikonen ym. 2015, 25.)

9 Toiminta haastavissa tilanteissa

Väkivalta ja aggressio työpaikalla voi vaikuttaa heikentävästi työhyvinvointiin. Toimintamallin tarkoituksena on lisätä työyhteisön turvallisuutta, yhteisöllisyyttä ja asiakkaiden turvallisuuden tunnetta. Toimintamallin tarkoituksena on myös ennaltaehkäistä haastavien tilanteiden syntyä ja mahdollistaa toiminnan haastavissa tilanteissa. (Avekki 2021.)

Asiakkaan käytös kriisitilanteissa voidaan jakaa verbaaliseen ja fyysiseen toimintaan. Näiden erottaminen on tärkeätä, jotta voidaan laatia konkreettisia ohjeita ja toimintamalleja kriisitilanteisiin. Toimintamallien on oltava tarkoituksenmukaisia, jotta fyysisiä tai muuten rajoittavia toimenpiteitä voidaan ennaltaehkäistä. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta vaativat asiakastilanteet 2021, 49.)

Haastavaa käytöstä kohdatessa on välttämätöntä opetella välttämään ylireagointia sekä alireagointia liittyen asiakkaan käytökseen. Taitojen kehittäminen auttaa henkilöstöä käyttämään tehokkaasti sanallista viestintää, kun kyseessä on verbaalisesta haastavaa käyttäytymistä. Verbaalisten taitojen kehittäminen auttaa myös tilanteiden ennaltaehkäisyssä ja de-eskaloinnissa. Fyysisten rajoittamistoimenpiteiden käyttöä tulee myös harjoitella ja tiedostaa se, että näitä keinoja käytetään ainoastaan silloin, kun kaikki muut ei-fyysiset intervention keinot ovat käytetty. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta vaativat asiakastilanteet 2021, 49.)

9.1 Kriisin etenemistä kuvaava malli

Ahdistuneen käyttäytymisen taso on ensimmäinen kriisin etenemisen taso, jossa henkilön käytös selkeästi muuttuu totutusta. Henkilökunnan tulee havainnoida henkilöä ja huomioida hänen käytöksessään epätyypillisiä piirteitä, joita jokin ulkoinen tai sisäinen tekijä aiheuttaa. Muutoksia henkilön käytöksessä voi olla esimerkiksi kehonkielen muuttuminen, ilmeiden muuttuminen tai katsekontaktin muuttuminen. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 49-50.)

Henkilön ollessa ahdistuneessa tilassa, tulee henkilökunnan lähestyttävä henkilöä kannustavalla tavalla, joka tarkoittaa empaattista, ei-tuomitsevaa lähestymistapaa. Tarkoituksena on rohkaista henkilöä kertomaan ahdistuneisuutta aiheuttavista tekijöistä ja keinoista, joilla tilanne voidaan ratkaista järkevällä tavalla. Kannustavalla asenteella voidaan ennaltaehkäistä haastavan käyttäytymisen ilmenemistä. Kannustavalla lähestymisellä lisätään luottamusta ja yhteisymmärrystä henkilöiden välillä, jolloin riski haastavan käyttäytymisen ilmenemiseen pienenee. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 50.)

Ahdistuneen henkilön käyttäytymisen muutokseen ei aina pystytä vastaamaan tilanteen tarvitsemalla tavalla tai henkilöllä itsellään ei ole sisäisiä keinoja vastaanottamaan henkilökunnan tarjoamaa apua tilanteen rauhoittamisessa. Tässä tilanteessa kriisi etenee seuraavalle tasolle, joka on defensiivisen käyttäytymisen taso. Tällä tasolla henkilön nonverbaalisen käyttäytymisen lisäksi verbaalinen käyttäytyminen muuttuu uhkaavammaksi ja kertoo hallinnan menettämisestä. Defensiivisessä vaiheessa oleva henkilö saattaa olla sanallisesti uhkaava, huutaa, kiroilla, haastaa kuulijaa tarpeettomasti ja pelotella kuulijaa. Henkilön todellisuudentaju on huono ja hänen kykynsä vastaanottaa vuorovaikutusta ympäröiviltä henkilöiltä saattaa olla rajoittunut. Henkilökunnan toiminnalla tilanteessa on suuri merkitys, koska henkilökunnan menettäessä kykynsä ammatillisuuteen ja omaan käyttäytymiseen lisää merkittävästi riskiä tilanteen eskaloitumiseen väkivaltaiseksi. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 50.)

Kun henkilö on defensiivisellä tasolla, tulee henkilökunnan suhtautua tilanteeseen mahdollisimman ohjaavasti ja selkeästi. Henkilökunnan tulee antaa henkilölle yksinkertaisia ohjeita, koska henkilön kyky ymmärtää ympäristöä voi olla rajoittunut käyttäytymisen vuoksi. Henkilökunnan tulee asettaa toiminnalle rajat, joita henkilön on helppo noudattaa halutessaan. Henkilölle tulee tehdä selväsi se, miksi rajat asetetaan. Rajojen tulee olla inhimillisiä ja tilanteeseen nähden kohtuullisia ja ne tulee esittää mahdollisimman lyhytsanaisesti eikä valinnan vaihtoehtoja saa olla liian monta. Henkilökunnan tulee olla rauhallinen eikä käyttäytyä millään tavalla uhkaavasti henkilö kohtaan. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 50-51.)

Mikäli henkilöä ei saada rauhoitettua muita menetelmiä käyttämällä, voi tilanne eskaloitua riskikäyttäytymisen tasolle. Tällä tasolla käyttäytymisestä aiheutuu riskejä henkilölle itselleen, muille ympärillä oleville tai ympäristölle. Henkilö ei enää pysty hallitsemaan omaa käytöstään ja se saattaa ilmetä verbaalisena tai fyysisenä väkivaltana. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 51.)

Riskikäytökseen tulee aina vastata henkilökunnan toimesta fyysisellä interventiolla. Fyysinen interventio on aina viimeinen vaihtoehto, kun muut keinot on jo kokeiltu tai muut keinot eivät ole riittäviä turvallisuuden takaamiseksi. Kun henkilöön joudutaan käyttämään fyysisiä interventioita, tulee henkilökunnan huomioida ammatillisesti oma itsehallinta ja se, että tilanne voi olla henkilölle epämiellyttävä, pelottava kokemus. Fyysisissä interventioissa tärkeintä on toimiva tiimityö, jotta tilanne sujuu mahdollisimman turvallisesti henkilökunnan, että henkilön osalta. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 52-52.)

Henkilön rauhoituttua tulee kriisin viimeinen vaihe, eli jännitteen vähenemisen taso. Tässä vaiheessa henkilö saa takaisin käsityksensä ajasta, paikasta ja ympäristöstä. Henkilö on voinut kokea tilanteen hyvinkin traumaattisena, olla katuvaime, itkuinen ja hän tarvitsee paljon ulkopuolista tukea. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 52.)

Jännitteen vähenemisen vaiheessa henkilökunnan tärkein tehtävä on palauttaa positiivinen hoidollinen yhteys henkilöön. Henkilökunnan tulee huolehtia henkilön fyysisistä ja psyykkisistä tarpeista fyysisen intervention jälkeen ja tarjota hänelle mahdollisuutta käydä tilannetta rauhallisesti läpi. Keskustelussa on tärkeää pitää yllä ei-tuomitsevaa lähestymistapaa ja antaa henkilön kertoa omia tuntemuksiaan avoimesti. Henkilölle tulee myös kertoa uudestaan, miksi fyysisistä interventiota on jouduttu käyttämään. Tilanteen jälkeen tulisi myös keskustella henkilön kanssa siitä, miten vastaava tilanne voitaisiin tulevaisuudessa välttää, mitkä keinot rauhoittavat häntä ja millaista tukea hän toivoo henkilökunnalta omissa kriisitilanteissaan. Tilanteen jälkeen tulee aina tehdä asianmukaiset dokumentoinnit kriisistä,

sen etenemisestä, käytetyistä interventioista tarkkoine aikoineen. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 53.)

9.2 Haastavien tilanteiden ennakointi

Haastavien tilanteiden ennakkomerkkien ilmaantuessa on työntekijän itsensä pysyttävä mahdollisimman rauhallisena. Tärkeätä on hahmottaa tilanteen kokonaiskuva, järjestää fyysinen ympäristö turvalliseksi ja hälyttää tarvittaessa lisäresursseja tilanteeseen. Työntekijän tulee pyrkiä puhumaan rauhallisesta ja liikkumaan rauhallisesti haastavasti käyttäytyvän asiakkaan lähellä. Tärkeätä on kuunnella asiakasta ja rauhoittaa häntä puheella. Puheessa on hyvä huomioida asiakkaan rauhoittaminen kyselemisen ja kuuntelun avulla. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.) Puheessa on oltava mukana kannustava lähestymistapa, jossa asiakkaan psyykkisen tilan muutokseen reagoidaan empaattisesti ja häntä ei tuomita tästä käytöksestä. Kannustavalla lähestymistavalla voidaan ennakoida kriisitilanteen muodostuminen ja estää näin riskikäyttäytymistä. Kannustava viestintä vahvistaa asiakkaan ja henkilökunnan välistä luottamusta ja yhteisymmärrystä, joka vähentää todennäköisyyttä riskikäyttäytymiselle. (MAPA, haasteellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta, vaativat asiakastilanteet 2021, 50.)

Asiakkaan näkökulmasta tärkeitä ennakointiin liittyviä elementtejä ovat: Turvallinen, viihtyisä ympäristö, kokonaisvaltainen hyvä hoito, kokemus hyväksytyksi tulemisesta yhteisössä, mahdollisuus itsensä ilmaisuun ja kokemus kuulluksi tulemisesta. Ennakoinnissa tulee asiakkaan kohdalla huomioida myös siitä, että hän saa kokemuksen ongelman ratkaisemisesta hyväksytyllä tavalla, henkilökohtaisen tilan ja ajan mahdollistaminen sekä tilanteen hyvä tiedottaminen. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

Työyhteisön näkökulmasta ennakoinnissa tulee muistaa seuraavat asiat: työntekijöiden tulee olla hyvin perehdytettyjä, toimitaan tiimissä sovittujen toimintamallien mukaisesti, tilanteessa on selkeä työnjako, työnjakoon sitoutuminen, työyhteisön kulttuurin tiedostaminen ja väkivallan nollatoleranssi. Ennakoinnissa tulee myös ottaa huomioon se, että yhdessä sovitaan millainen käyttäytyminen ei ole hyväksyttävää. Toimintaa tulee turvata struktuurien avulla, jotta epä tietoisuuden tunteet voidaan välttää. Työyhteisöllä tulee olla avointa ja turvallista viestintää ja väkivaltatilanteiden jälkeen tulee aina tehdä jälkiselvittely. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

9.3 Viestiminen haastavassa tilanteessa

Henkilön ollessa aggressiivinen, tulee kaikkeen viestintään kiinnittää huomiota. Henkilö pystyy rauhoittumaan vain rauhallisessa ympäristössä, jossa hänen ympärillään on rauhallisia ihmisiä. Työntekijän tulee kiinnittää huomiota omaan viestintään, niin sanalliseen kuin sanattomaan. Työntekijän viestinnän tulee olla rauhallista ja sanallisen viestinnän tulee olla

selkeää, lyhyttä ja välittää vain keskeisen viestin tilanteen kannalta. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

Sanallisen viestinnän kautta tulee asettaa tilanteelle ja toiminnalle selkeät rajat. Sanallisella viestinnällä kerrotaan mitä tapahtuu ja miksi, jotta asiakas ja henkilökunta pääsevät mahdollisimman pian yhteisymmärrykseen tilanteesta. Empatia on hyvä keino vähentää asiakkaan aggressiivisuutta ja oma puhetyyli vaikuttaa myös asiakkaan puhetyyliin. Äänenkäytön tulee olla harkittua ja äänen tulee olla rauhallista sekä matalaa. Äänen tulee kuitenkin olla kuuluvaa, niin että asiakas sekä muut työntekijät kuulevat viestin. Viestiä tulee toistaa selkeästi tarvittaessa. Sanallisessa viestinnässä tulee välttää ylimielisyyttä eikä vihjailu ole suotavaa. Viestinnässä tulee kiinnittää huomiota tilanteeseen ja asioihin, eikä provosoitua asiakkaan sanallisesta viestinnästä. Väkivaltatilanteessa on myös tärkeätä muistaa kuunnella asiakkaan sanallista viestintää eikä häntä saa keskeyttää. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

Sanattomalla viestinnällä tarkoitetaan omia ilmeitä ja kehonkieltä väkivaltatilanteessa. Työntekijän tuleekin huomioda nämä yleiset muutokset omassa sanattomassa viestinnässä, kun kohdataan väkivaltatilanne. Tärkeätä tilanteessa onkin hallita omia tunteita, kuten ahdistusta ja vihaa. Työntekijän tulee luottaa itseensä ja keskittyä positiivisiin ajatuksiin. Tärkeätä on myös hengittää syvään ja rauhallisesti sekä säilyttää aina katsekontakti asiakkaan kanssa. Asennon tulee olla luonteva ja mahdollisimman rento ja käsien tulee olla näkyvillä asiakkaalle. Rauhallinen paikallaanolo ja liikkeen välttäminen on myös rauhoittava elementti. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

9.4 Rajoittamisen eri muodot

Hoitotyössä rajoittamisella tarkoitetaan asiakkaan psyykkistä, mekaanista, teknologista, kemiallista tai fyysistä rajoittamista. Psyykkisellä rajoittamisella tarkoitetaan verbaalia rajoittamista ja tarpeellisten apuvälineiden pois ottamista. Mekaanisella rajoittamisella tarkoitetaan liikkumisen estämistä erilaisten menetelmien tai apuvälineiden avulla. Teknologisella rajoittamisella tarkoitetaan erilaisten valvontalaitteiden käyttöä. Kemiallisella rajoittamisella tarkoitetaan lääkaineiden käyttöä, joiden tarkoituksena on rauhoittaa tai muuttaa asiakkaan käytöstä. Fyysisellä rajoittamisella tarkoitetaan fyysisesti henkilön rajoittamista, hänen liikkumisensa estämistä tai hänen siirtämistään fyysisesti toiseen paikkaan. Asiakkaan ympäristöön voidaan myös suunnitella rajoittamisen mahdollistavia keinoja, kuten ovien lukitusmekanismeja. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

Fyysinen rajoittaminen on aina harkinnanvaraista, sen tulee perustua asiakkaan kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin huomioimiseen ja se on aina viimeisin keino rajoittaa asiakasta. Fyysisessä rajoittamisessa käytetään aina ammatillista toimintamallia, joka on kivuton asiakkaalle. Toimintamalli mahdollistetaan hyvän tiimityön tuvin ja tilanteisiin

varataan riittävästi henkilökuntaa. Fyysinen rajoittaminen kestää aina vain tarvittavan ajan. Fyysisessä rajoittamisessa tulee myös huomioida mahdolliset aistien yli- ja aliherkkyydet. Asiakkaan kokonaisvaltainen hyvinvointi tulee aina huomioida fyysisen rajoittamisen aikana. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

9.5 Jälkiselvittely haastavan tilanteen jälkeen

Väkivaltatilanteen jälkeen tulee pitää jälkiselvittely asiakkaan, muiden asiakkaiden, omaisten ja työyhteisön kesken. Tilanteista puhuminen auttaa tilanteista oppimista ja helpottaa ennakointia tulevaisuudessa. Jälkiselvittelyn avulla voidaan lisätä henkilökunnan keskinäistä ymmärrystä tilanteesta ja lisätään näin turvallisuutta työpaikalla. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

Asiakkaan kanssa käydään läpi edeltänyt tilanne ja siihen johtaneet tapahtumat. Asiakkaalle tulee tuoda esille, että rajoittamisella ei ole tarkoitus rangaista häntä, vaan turvata turvallisuus tilanteessa. Keskustelussa on hyvä palauttaa mieleen tilanne ennen rajoittamista, mitä tunteita tai ajatuksia asiakkaalla oli juuri ennen väkivaltatilanteen alkua. Asiakkaan kanssa mietitään yhdessä, miten tilanne voitaisiin välttää ja mitkä merkit kertovat hänen ahdistuksestaan ja mahdollisesta tulevasta aggressiosta. Keskustelutilanteen tulee olla rauhallinen ja kaikkien osallistujien tulee olla tilanteessa rauhallisia. Mietitään lopuksi positiivisesta näkökulmasta mahdollisia korvaavia käyttäytymismalleja ja mietitään tunteiden sekä elämänhallinnan välineitä asiakaskohtaisesti. Keskustelun jälkeen palataan asiakkaan omaan päiväohjelmaan ja jatketaan normaalia toimintaa. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

Työyksikön esihenkilö on vastuussa siitä, että keskustelut järjestetään väkivaltatilanteen jälkeen myös työntekijöiden kesken. Työntekijöille tulee aina tarjota mahdollisuus käsitellä omia kokemuksiaan. Keskustelussa tärkeänä periaatteena on pitää keskustelu avoimena eikä uhria syyllistetä tilanteesta. Tarvittaessa henkilön tulee ottaa tilanteen jälkeen sairauslomaa ja palata töihin vasta kun oma kunto sen sallii. (Savonia ammattikorkeakoulu 2021.)

10 Palveluasumisen järjestäminen ja palvelut

Palveluasumista voidaan järjestää vammaispalvelulain tai kehitysvammalain perusteella. Yhteistä järjestämisessä on se, että se tulee järjestää joustavasti ja yksilöllisistä tarpeista lähtien. Tarkoituksenmukaista on, että asunto vastaa tarpeilta, toiveilta ja toimivuudeltaan henkilön toiveita. Asunto voi olla yksittäinen vuokra-asunto, omistusasunto, osa asuntoryhmää, ryhmäkotia tai palvelutaloa. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2019.)

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 21§ määrätään, että palveluasumista järjestetään henkilöille, jotka tarvitsevat soveltuvan asunnon sekä hoitoa ja huolenpitoa. Samassa pykälässä on määritelty myös tehostetusta palveluasumisesta, jota järjestetään henkilöille, joilla hoidon ja huolenpidon tarve on ympärivuorokautista.

Kehitysvammalain ollessa vanha laki, saa uudemmat yleiset säännökset suurempaa merkitystä palveluita järjestettäessä. Palveluiden järjestämistä ohjaa myös YK:n vammaissopimus. YK:n vammaissopimusta käytetään kehitysvammalain perusteella. Tärkeänä lähtökohtana käytetään myös itsemäärämisoikeutta ja osallisuutta, kun järjestetään palveluita. (Terveyden ja hyvinvoinninlaitos 2019.)

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista (380/1987) 8§ määrittää, että kuntien vastuulla on palveluasumisen järjestäminen henkilölle hänen vammansa tai sairautensa johdosta niin, että hän voi palveluiden avulla suorittaa tavanomaisia elämän toiminnoita. Samassa pykälässä on määrätty, että kunta ei voi evätä näitä palveluiden saantia taloudellisista syistä. Samassa pykälässä on myös määrätty siitä, että kunnalla on oikeus päättää palveluasumisen järjestämistapa, mutta vammaisen henkilön mielipiteitä ja toiveita tulee kuulla asumista järjestettäessä.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 21§ määritetään, että palveluihin sisältyvät asiakkaan tarpeen mukainen hoito ja huolenpito, toimintakykyä ylläpitävä ja edistävä toiminta, ateriat-, vaatehuolto-, peseytymis- ja siivouspalvelut sekä osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä edistävät palvelut.

Asumisessa tulee ottaa huomioon jokaisen henkilön yksilölliset tarpeet. Nämä yksilölliset tarpeet tulee olla kunnossa asumista suunnitellessa, jotta elämästä voi nauttia. Tarpeita ja tavoitteita lähdetään pohtimaan yhdessä henkilön itsensä, hänen läheistensä sekä kotikunnan kanssa palvelukokonaisuuden luomiseksi. (Rinnekoti 2021.)

11 Kehittämismenettelyt opinnäytetyössä

Opinnäytetyössä käytettiin laadullista tutkimusmenettelyä alkukartoituksessa lomakekyselyn avulla. Lomakekyselyn tarkoituksena oli selvittää tutkimukseen osallistuvien havaintoja ja näkökulmia haastavan käytöksen ilmenemiseen palveluasumisyksikössä. Lomakekyselyn tavoitteina on saada tietoa haastavan käytöksen yleisyydestä yksikössä, missä tilanteissa asiakkailla ilmenee haastavaa käytöstä, mitkä tekijät vaikuttavat tilanteiden syntyyn, mitkä keinot toimivat tilanteiden hallinnassa ja mitkä elementit rauhoittavat asiakkaita haastavissa tilanteissa tai niiden jälkeen.

Laadullinen tutkimusmenetelmä auttaa ilmiön kokonaisvaltaisessa ymmärtämisessä. Laadullinen tutkimusmenetelmä palvelee tavoitetta, kun halutaan selvitys tutkittavasta ilmiöstä. Toiminnallisessa opinnäytetyössä laadullista tutkimusasennetta voidaan hyödyntää, kun opinnäytetyön idea pohjautuu kohdetyhmän näkemyksiin aiheesta. (Vikka ja Airaksinen 2003, 63.) Laadullisen tutkimuksen ajatuksena on, että yksilöihin perustuvassa tutkimuksessa toistuu yleinen näkökulma tai ilmiön merkitys. Näin yksilöllistä tapausta tutkittaessa voidaan saada näkyväksi se, mikä toistuu kyseisessä ilmiössä yleisellä tasolla. (Hirsjärvi ym. 2007, 177.)

Opinnäytetyössä käytettiin aineistonkeruumenetelmänä puolistrukturoitua haastattelua avoimin kysymyksiin, joka toteutettiin lomakekyselynä kirjallisesti. Lomakekyselylle haettiin organisaation ohjeiden mukaisesti eettisen toimikunnan hyväksyntä, joka tuli puoltavana takaisin toimikunnan käsittelystä 8.6.2021. Lomakekysely oli yksilöhaastattelu, jossa käytettiin viittä avointa kysymystä, johon osallistujat saivat vastata omin sanoin esseemuotoisesti. Hirsjärvi ym. (2007, 196) mukaan avoimet kysymykset antavat vastaajalle mahdollisuuden sanoa, mitä hänellä on todella mielessään. Lomakekyselyn maksimi otos olisi ollut 24 vastaajaa. Lomakekyselyyn annettiin vastaamisaikaa 2 kuukautta, koska suunniteltu ajankohta lomakekyselylle oli haastava henkilöstön lomien takia. Lomakekyselyn vastausaika alkoi 8.6.2021 ja viimeinen vastauspäivä oli 31.7.2021. Ohjeet lomakekyselyyn vastaamiseksi annettiin sähköisesti sähköpostilla koko palveluasumisyksikön henkilökunnalle. Lomakekyselyn lomakkeet tulostettiin kaikille työyhteisön jäsenille yhdessä saatekirjeen ja suostumuskirjeen kanssa. Täytetyt lomakkeet pyydettiin toimittamaan ennalta määrättyyn paikkaan suljetussa kirjekuoressa. Lomakekyselyyn osallistuvat henkilöt saivat vastata lomakekyselyyn valitsemassaan ympäristössä, mutta halutessaan pystyivät vastaamaan lomakekyselyyn työpaikalla työaikana. Kyselylomake liite 1.

11.1 Aineiston analysointi

Laadullisessa tutkimuksessa analyysi on tutkimuksen aineiston lukemista, materiaalin järjestelyä, sisällön erittelyä, rakenteen erittelyä, tekstin jäsentelyä ja pohtimista. Saatua aineistoa pohditaan siltä kannalta, mitä saatu aineisto todella pitää sisällään, mitä se kertoo, millä tavoin se vastaa tutkimuskysymykseen ja missä määrin analyysi vastaa haluttuun tarkoitukseen. Tarkoituksena on tiivistää haastatteluista tutkimuskysymykseen vastaavia keskeisiä asioita ja niiden ilmenemistä aineistossa. On tyypillistä, että aineistoista voi tulla esille tiettyä toistoa, jonka tutkija saa selville aineistosta analysoidessa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Kun tarvittava aineisto oli kerätty määräaikaan mennessä, lomakkeet tarkistettiin tietojen osalta, liittyikö vastaamisen virheellisyksiä tai oliko vastaukset puutteellisia.

Lomakekyselyyn vastasi kolme henkilöä, jotka kaikki allekirjoittivat myös sitoumuksen

tutkimukseen osallistumisesta. Kaikki lomakkeet olivat huolellisesti täytetty ja kaikkiin kysymyksiin oli vastattu asiallisesti, joten yhtään lomaketta ei tarvinnut hylätä osana tutkimusta.

Aineisto käytiin läpi niin, että pyrittiin ymmärtämään ja selittämään tutkimuksen tarkoitusta. Aineisto litteroitiin taulukoksi käyttäen vastaajien alkuperäisiä ilmaisuja, jonka jälkeen aineisto luettiin huolellisesti läpi ja siihen tutustuttiin kokonaisuudessaan. Huolellisen läpikäymisen jälkeen aineisto redusoitiin, eli siitä etsittiin oleellisia kohtia, jotka vastaavat lomakekyselyn tarkoitusta. Redusoinnin yhteydessä aineistoa pelkistettiin tiivistettyyn muotoon, jotta sitä on helpompi käsitellä. Pelkistyksen avulla pystyttiin löytämään vastauksista yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Tiivistyksen jälkeen aineistoa alettiin teemoittelemaan, jotta siitä voidaan muodostaa eri luokkia vastaamaan tutkimuksen tarkoitusta.

Aineistoa teemoiteltiin, jolloin saatiin muodostettua vastauksista erilaisia alaluokkia. Saman sisältöiset alaluokat voidaan yhdistää yläluokiksi. Yläluokkina käytettiin lomakekyselyn kysymyksiä. Näiden aineistosta nousevien teemojen mukaan voitiin suunnata materiaalia vastaamaan palveluyksikön tarpeita. Teemoittelu on vaihtoehtoinen nimitys laadulliselle sisällönanalyysille, koska sisällönanalyysissä fokus on asioissa, aiheissa ja teemoissa, joista tutkimuksen aineisto kertoo. Laadullisessa sisällönanalyysissä ei keskitytä kielelliseen ilmaisuun tai muihin kielellisiin muotoihin. Teemoittelussa tarkoituksena on nostaa aineistosta toistuvia asioita ja piirteitä, jotka vastaavat tutkimuksen tarkoitusta. (Kallinen & Kinnunen 2021.)

11.2 Lomakekyselyn tulokset ja pohdinta

Lomakekyselyn vastauksen on kokonaisuudessaan koottu seuraavaan taulukkoon. Taulukossa näkyy alkuperäinen lomakkeen kysymys ja kyseiseen kysymykseen saadut vastaukset alkuperäismuodossaan.

Taulukko1. Lomakekyselyn vastaukset

Lomakkeen kysymys:	Vastaukset:

Kuinka usein asiakkailla ilmenee haastavaa käytöstä tai käytöshäiriöitä?	- Päivittäin tai useita kertoja viikossa. - Lähes päivittäin - Varsin usein, jos ei ihan päivittäin niin ainakin viikottain. Riippuu paljon yksilöstä eli kenestä asiakkaasta on kyse, kuinka usein haastavaa käytöstä on ja kuinka vakavaa se on. Asiakkailla on myös jaksottaisuutta eli nk. ”hyviä jaksoja” sekä haastavia jaksoja. Asiakkaat vaikuttavat toisiinsa siten, että levottomuus yhdessä asiakkaassa voi aiheuttaa levottomuutta myös muissa asiakkaissa.
Millaisissa tilanteissa asiakkailla esiintyy haastavaa käytöstä tai käytöshäiriöitä?	- Kun ei tule ymmärretyksi tai ei saa haluamaansa. - Jos heitä ei ymmärretä tai heillä ei ole mahdollisuutta kommunikoida. - Erilaisissa tilanteissa, kuten edellä mainittu niin yksi asiakas voi levottomuudellaan tai äänekkyydellään aiheuttaa muissa asiakkaissa levottomuutta ja/tai haastavan toiminnan tilanteita. Asiakkailla myös haasteita ajan käsityksessä mikä voi tehdä asioiden odottamisesta heille hyvin haastavaa. Vaikka yksikössä käytetään puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä kommunikaatiossa, on asiakkailla haasteita itsensä ilmaisemisessa ja ymmärretyksi tulemisessa, joka voi aiheuttaa heissä ahdistuneisuutta tai levottomuutta.
Mitkä tekijät vaikuttavat haastavien tilanteiden syntyyn ja käytöshäiriöiden ilmenemiseen?	- Erilaiset ohjaustavat, toinen tapa toimii paremmin toiselle kuin toiselle. - Työntekijän toimintatavat, tiimin toimintatavat, psyykkiset ja fyysiset ilmiöt (asiakkaan), tiedonkulun haasteet, ympäristön tekijät. - Edellä mainitut asiat, toisaalta myös fyysiset kiputilat, vatsakivut/ummetus tms. syyt voivat aiheuttaa levottomuutta ja johtaa haastavaan käytökseen. Osa asiakkaista osaa luotettavasti ilmaista, jos heillä on kipuja ja he tarvitsevat kipulääkettä, osa taas ei osaa sitä ilmaista. Joskus haastavaan käytöksen ilmenemiselle ei ole löydettävissä mitään selkeää, selittävää syytä. Asiakkaat voivat (jotkin heistä) käyttää väkivaltaa muihin ihmisiin myös silloin, kun vaikuttavat ulkoisesti täysin rauhallisilta.
Mitkä keinot ovat toimivimpia asiakkaiden haastavien tilanteiden ja	- Itse tilanteessa pysyminen rauhallisena ja tietää miten toimia eri tilanteissa ennakkoon. - Ennakointi, ajan ja tilan antaminen, ympäristön mukauttaminen ja aististimulaatio sekä riittävät kommunikaatiomenetelmät.

käytöshäiriöiden hallintaan ennaltaehkäisevästi?	- Ennakointi, asiakkaiden ja heidän käyttäytymisensä/toimintatapojensa tunteminen ovat hyvin tärkeässä asemassa. Struktuureista eli päivä- ja viikko-ohjelmista on myös suuri apu autismikirjon henkilöiden kanssa toimittaessa.
Mitkä elementit rauhoittavat asiakasta haastavien tilanteiden aikana tai niiden jälkeen?	- Rauhallinen puhe, tuttu ympäristö, huomion siirtäminen muuhun. - Asiakaskohtainen, mutta erilaiset elementit: jotkut hakevat paineen tuntoa, osa haluaa rauhoittua itseksensä, liike on lääke, musiikki, rauhoittelu, ohjaajan läsnäolo. - Eri asiakkaiden kohdalla toimivat erilaiset keinot rauhoittumiseen. Jotkut kaipaavat huomiota ja ohjaajien läsnäoloa rauhoittumiseen, toiset rauhoittuvat parhaiten omassa asunnossaan tai yhteisissä tiloissa vaikkapa painopeiton alla maaten. Haastavat tilanteet on myös ohjeistettu kaikille työntekijöille niin, että ne käydään läpi tilanteiden jälkeen asiakkaiden kanssa.

Liitteessä 4. olevassa taulukossa on esitetty lomakekyselyn tulokset luokiteltuna ja värikoodattuna jokaiselle aihealueelle. Taulukossa tulokset on raportoitu oikealta vasemmalle, jossa oikealta katsottuna näkyy yläluokka, yläluokan alle kuuluvat alaluokat, ilmaisujen pelkistykset ja autenttiset ilmaisut. Tulokset on kirjoitettu myös auki niin, että ensin auki kirjoitetaan yläluokka ja tämän jälkeen niiden alle sijoittuvat alaluokat ja niiden sisällöt. Tulosten raportoinnissa on säilytetty loogisuus, läpinäkyvyys ja vastaajien anonymitteetti.

Haastavaa käytöstä ilmenee vastausten perusteella palveluasumisyksikössä päivittäin, viikoittain ja asiakaskohtaisesti jaksoittaisesti. Haastavaa käytöstä aiheuttavia tilanteita palveluasumisyksikössä ovat vastausten perusteella yleisimmin kommunikaation liittyvät ongelmat. Lisäksi haastavaa käytöstä aiheuttavia tilanteita ilmenee, kun asiakkaat eivät saa haluamaansa, muiden asiakkaiden käytös provosoi tai aikakäsityksessä asiakkaalla on puutteellinen. Haastavien tilanteiden syntyyn vaikuttavia tekijöitä palveluasumisyksikössä on vastausten perusteella: Henkilökunnan erilaiset ohjaustavat, asiakkaan somaattiset syyt, kyvyttömyys ilmaista itseään eli vastavuoroinen kommunikaatio puuttuu, palveluasumisyksikön toimintaan liittyvät syyt ja ympäristö.

Haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyssä palveluasumisyksikössä käytetään vastausten perusteella eniten ennakointia ja toimintatapojen tuntemista. Tämän lisäksi ennaltaehkäiseviä keinoja ovat vastausten mukaan: toiminnan strukturointi, kommunikaatiomenetelmät, aistien stimulointi, ajan ja tilan antaminen asiakkaalle sekä ympäristön mukauttaminen.

Haastavien tilanteiden aikana ja niiden jälkeen palveluasumisyksikön asiakkaita rauhoittavat vastausten perusteella eniten ohjaajien rauhallinen läsnäolo ja ympäristön mukauttaminen niin, että se on asiakkaalle rauhoittava. Asiakkaita rauhoittaa haastavien tilanteiden aikana ja jälkeen myös aististimulaatio ja huomion siirtäminen muualle.

Alkukartoituksen otos oli huomattavasti oletettua pienempi, vain kolme henkilöä vastasi lomakekyselyyn. Jos otos olisi ollut suurempi, olisi saatu alkukartoitukseen enemmän aineistoa ja näin paremmin suunnattua materiaalia vastaamaan palveluyksikön tarpeita. Saadusta aineistosta pystyttiin tekemään teemoittelua ja löytämään vastauksista samanlaisuuksia ja eroavaisuuksia.

Haastavaa käytöstä ilmenee palveluasumisyksikössä selkeästi usein, päivittäin tai viikoittain. Tämä kertoo siitä, että toimintamallien muutokselle ja tilanteiden ennaltaehkäisylle on selkeästi tarvetta. Yksi vastaus kertoi asiakaskohtaisesta jaksottaisuudesta, joka antaa myös viitteitä siitä, että toimintamalleja olisi hyvä pohtia myös asiakaskohtaisesti.

Haastavia tilanteita palveluasumisyksikössä aiheuttaa vastausten perusteella eniten vastavuoroisen kommunikaation puuttuminen asiakkaiden ja henkilökunnan välillä. Tästä voidaan päätellä, että tarvittavia keinoja asiakaskohtaiseen kommunikaatioon ei ole käytössä tai niitä ei ole kokeiltu asiakkaiden kohdalla. Materiaalissa tuleekin painottaa erilaisia kommunikaatiomenetelmiä ja niiden käyttöä, jotta näitä haastavia tilanteita voitaisiin välttää ja kommunikaatiota parantaa asiakastyössä. Yksittäisiä vastauksia tuli myös koskien sitä, että haastavaa käytöstä aiheuttaa, kun asiakkaat eivät saa haluamaansa, toisten asiakkaiden käytös provosoi ja aikakäsitys on puutteellinen asiakkailla, jolloin odottamistilanteet voivat olla haastavia. Se, että asiakas ei saa haluamaansa, koskee mielestäni enemmän tunteiden säätelyä ja sen harjoittamista. Tähän voidaan vastata materiaalin avulla kriisin kehittymisen vaiheen hahmottamisella, joka tulee haastavan käyttäytymisen hallinnassa omana osionaan. Ennaltaehkäisevillä keinoilla saadaan mahdollisesti vähennettyä haastavaa käyttäytymistä palveluasumisyksikössä, jolloin saadaan vähennettyä myös provosoinnista johtuvia tilanteita, joita vastauksissa oli mainittu. Ajan hallinnassa auttaa materiaalissa käsitelty strukturointi ja sen erilaisten apuvälineiden esitteleminen.

Haastavia tilanteiden syntyyn palveluasumisyksikössä vaikuttavat vastausten perusteella eniten työntekijöiden ja tiimien erilaiset toimintatavat ja asiakkaiden somaattiset ongelmat, kuten kipu. Tästä voidaan päätellä, että palveluasumisyksikön toimintatavat eivät ole kaikille

työntekijöille tai tiimeille vakiintuneita, koska eroavaisuuksia toiminnassa löytyy. Tähän materiaalin avulla voidaan auttaa painottamalla strukturoinnin osuutta materiaalissa, varsinkin henkilöiden strukturointia ja yhteisten toimintamallien sopimisen tärkeyttä autismikirjon henkilön kuntoutuksessa ja hoidossa. Somaattiset ongelmat, kuten kipu, voi vastausten perusteella olla usein syynä haastavien tilanteiden synnylle. Tässä kyseessä voi olla asiakkaan vaikeus kontrolloida omia impulssejaan kiputiloissa tai muissa epämukavuutta aiheuttavissa somaattisissa tiloissa. Tässä voi myös olla kyse siitä, että vastavuoroinen kommunikaatio puuttuu asiakkaan ja henkilökunnan välillä, kuten samaan kysymykseen oli vastattu, että haastavia tilanteita voi myös aiheuttaa asiakkaiden kyvyttömyys ilmaista itseään. Tämä kertoo tarpeesta kommunikaatiotaitojen parantamiselle henkilökunnan ja asiakkaiden välillä, johon materiaalin keinoin pystytään vastaamaan. Lisäksi materiaalin tulee koostaa haastavan käytöksen yleisimmät syyt, joita henkilökunnan tulisi mielessään pohtia, jotta he osaavat tunnistaa näitä erilaisia muuttuvia tilanteita asiakkaiden kohdalla. Haastavien tilanteiden syntyyn vaikuttavaksi tekijäksi oli myös nostettu ympäristö. Palveluasumisyksikön konkreettisiin tiloihin ei pystytä vaikuttamaan, mutta ympäristön strukturoinnin esittelemisellä materiaalissa, voidaan auttaa henkilökuntaa huomioimaan ympäristön strukturointi ja aistien vaikutus ympäristö huomioiden haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyssä. Vastauksissa tuli myös esille palveluasumisyksikön toimintaan liittyvä vastaus tiedonkulusta, joka voi osaltaan aiheuttaa haastavaa käyttäytymistä välillisesti. Tämä on hyvä tiedostaa palveluasumisyksikössä ja tähän tulisi työyhteisön sekä esihenkilön yhdessä löytää toimiva ratkaisu, jotta informaatio tavoittaa kaikki työyhteisön jäsenet.

Haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyssä palveluasumisyksikössä on selkeästi käytössä ennakointi, koska tämä vastaus toistui jokaisen vastaajan lomakkeessa. Tämä on selkeästi tiedostettu asiakkaiden kanssa toimivaksi toimintamalliksi, joten tähän materiaalin avulla voisi tuoda lisää apuvälineitä ja näkökulmia. Yksittäisten vastausten perusteella haastavia tilanteita ennaltaehkäisee myös strukturointi, korvaavat kommunikaatiomenetelmät, aistien stimulaatio, ajan ja tilan antaminen asiakkaalle sekä ympäristön mukauttaminen tarpeen mukaan. Strukturointiin liittyvän vastauksen perusteella palveluasumisyksikössä on käytössä vain päivä ja viikkostruktuurit asiakkailla, mutta muut strukturoinnin osa-alueet ovat jääneet huomiotta, myös ajan ja tilan antaminen sekä ympäristön mukauttaminen kuuluvat osana strukturointia. Palveluasumisyksikössä on myös huomattu, että korvaavien kommunikaatiomenetelmien käyttö ennaltaehkäisee haastavaa käytöstä, mutta näiden kehittämisessä on edellisten kysymysten ja saatujen vastausten perusteella vielä työtä. Aistien stimulaatio oli yhtenä yksittäisenä vastauksena tässä kysymyksessä ja tätä ei ollut sen enempää avattu vastauksessa. Tämä on vastattu toimivaksi keinoksi haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyssä ja tätä tullaan esittelemään materiaalissa videon muodossa.

Viimeiseen kysymykseen, joka koski rauhoittavia elementtejä haastavien tilanteiden aikana tai jälkeen, toistui jokaisessa lomakkeessa kaksi teemaa: tuttu asiakaskohtainen ympäristö ja

ohjaajan rauhoittava läsnäolo. Ohjaajien läsnäoloon tilanteiden aikana ja sen jälkeen on selkeästi panostettu ja se huomioidaan palveluasumisyksikössä. On myös selkeästi havaittu, että asiakkaat tarvitsevat tutun ympäristön rauhoittumiselle, joka voi olla asiakkaasta riippuen yhteinen tila tai asiakkaan oma asunto. Rauhoittumisessa on myös huomioitu aistien vaikutus rentoutumiseen ja kahdessa vastauksessa oli huomioitu painopeiton käyttö rauhoittumisen apuvälineenä. Erilaisista rauhoittumisen apuvälineistä voisi olla tarpeellista saada tietoa ja myös tietoa siitä miten eri aistien kautta voidaan asiakasta rauhoittaa. Kuten jo aikaisemmin tuli ilmi, tähän aistien kautta stimulointiin vastataan videon avulla osana materiaalia. Tähän kysymykseen oli myös tullut yksittäinen vastaus, joka koski huomion siirtämistä muualle. Tämä on mielestäni osana toiminnanohjausta asiakkaiden kohdalla ja osana struktuurin noudattamista päivittäisessä toiminnassa.

11.3 Materiaalin kehittäminen kerätyn palautteen perusteella

Tuotetusta materiaalista pyydettiin palautetta palveluasumisyksikön johtajalta ennen työntekijöille esittämistä. Palveluasumisyksikön johtaja halusi tässä vaiheessa painottaa materiaalissa enemmän voimavarakeskeisyyttä autismikirjon henkilöiden kuntoutuksessa. Lisäksi hän halusi tarkentaa vielä kuntoutussuunnitelman tekemisessä ympäristön järjestämisen kohtaa. Palveluyksikön johtaja oli erittäin tyytyväinen haastavan käytöksen esittelyyn, puuttumisen ja rajaamisen osioihin. Strukturoinnin osuus oli myös palveluyksikön johtajan mielestä selkeä ja kattava. Palveluyksikön johtajan mielestä materiaali oli tässä vaiheessa kokonaisuudessa hyvä, palveleva ja käytettävä kokonaisuus.

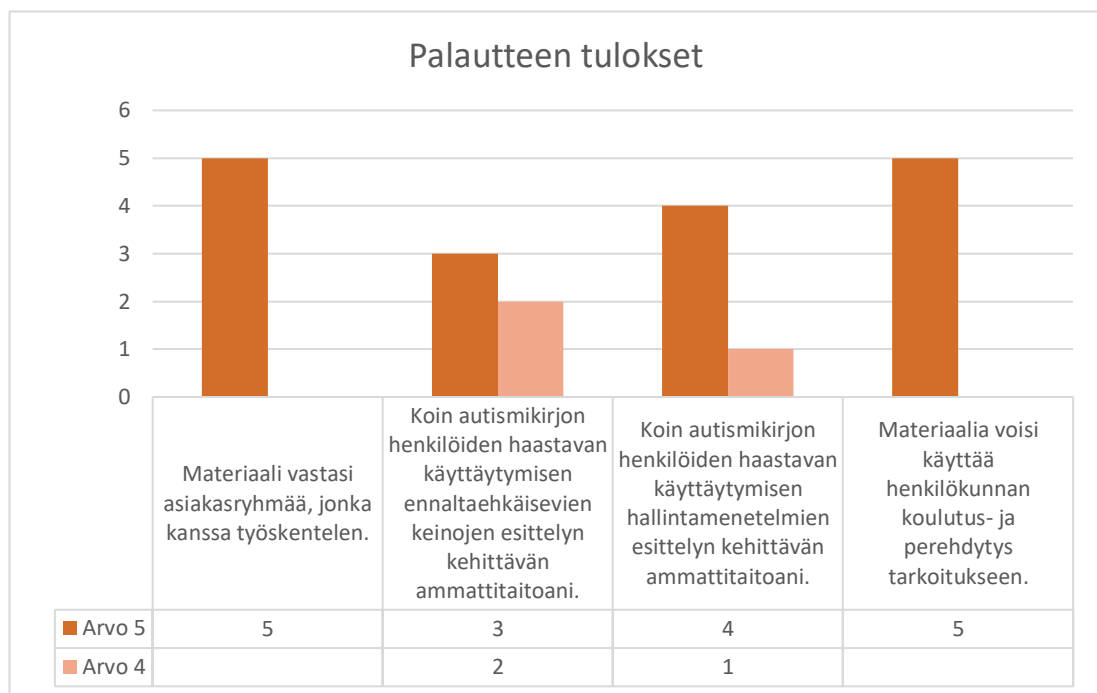
Materiaali esitettiin henkilökunnalle 23.9.2021. Esitetty materiaali koostui siis kirjallisesta ja puhutusta materiaalista. Materiaalin esittämisen jälkeen osallistujilta pyydettiin kirjallisesti palautetta materiaalin sisällöstä ja toimivuudesta palautelomakkeen avulla, joka sisälsi neljä väittämää ja yhden avoimelle palautteelle tarkoitettun kohdan. Palautteen antaminen oli tilanteessa vapaaehtoista.

Palautelomakkeessa käytettiin viisi portaista Likert-asteikkoa neljän ensimmäisen väittämän kohdalla. Likert asteikko on kyselylomakkeessa usein käytettävä vastausasteikko. Asteikossa on joukko erilaisia väittämiä, jotka ilmaisevat sekä kielteistä että myönteistä asennetta kysyttävään asiaan. Vastaaaja arvioi väittämiä viisiportaisella asteikolla, jonka vastausvaihtoehdot ovat: täysin eri mieltä, jokseenkin eri mieltä, ei samaa eikä erimieltä, jokseenkin samaa mieltä, täysin samaa mieltä. (Peda.net 2021.) Palautelomakkeessa oli myös yksi avoin kysymys, johon osallistujat saivat kertoa omin sanoin kehittämisehdotuksiaan. Palautteen kerääminen on tärkeä osa arviointia, jotta arvioinnista saadaan objektiivista. Arvioinnissa on otettava huomioon teoreettinen viitekehys, ongelman kuvaaminen ja asetetut tavoitteet. Arvioinnissa tulee myös ottaa huomioon aiheen kiinnostavuus ja merkityksellisyys kohderyhmälle. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 154-157.)

Palautelomakkeessa kysyttiin: kuinka materiaali vastasi asiakasryhmää, jonka kanssa henkilökunta työskentelee, kokivatko osallistuneet henkilöt haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisevien keinojen esittelyn ammattitaitoa kehittävänä, kokivatko osallistuneet henkilöt haastavan käyttäytymisen hallintamenetelmien esittelyn ammattitaitoa kehittävänä ja voisiko osallistuneiden mielestä materiaali käyttää henkilökunnan koulutus- ja perehdytystarkoitukseen. Palautelomakkeessa oli myös kohta avoimelle palautteelle, jossa he saivat antaa vapaasti palautetta materiaalista ja antaa mahdollisia kehitysehdotuksia. Palautelomake liite 2.

Palautetta antoi viisi henkilöä. Numeerinen palaute käsiteltiin ja siitä koostettiin graafinen kuvio ja sanallinen tulos määrällisen tutkimuksen analysoinnin mukaisesti. Neljä palautetta antanutta henkilöä antoi myös kirjallista palautetta. Kirjallisen palautteen tulokset on kuvattu sanallisesti taulukon avulla.

Kuvio 1. Palautteen tulokset

Materiaalin vastaavuuteen asiakasryhmälle osioon kaikki vastanneet antoivat arvon 5 eli täysin samaa mieltä. Toiseen väittämään, joka koski kokemusta autismikirjon henkilöiden haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisevien keinojen esittelyn kehittävän ammattitaitoa, vastanneista kolme antoi arvon 5 eli täysin samaa mieltä ja kaksi antoi arvon 4 eli jokseenkin samaa mieltä. Kolmanteen väittämään, joka koski kokemusta autismikirjon henkilöiden haastavan käyttäytymisen hallintamenetelmien esittelyn kehittävän ammattitaitoa, neljä vastanneista antoi arvon 5 eli täysin samaa mieltä ja yksi vastanneista antoi arvon 4 eli jokseenkin samaa

mieltä. Neljänteen väittämään, joka koski materiaalin käyttöä henkilökunnan koulutus- ja perehdytys tarkoitukseen, kaikki vastanneet antoivat arvon 5 eli täysin samaa mieltä.

Taulukko 2. Kirjallisen palautteen vastaukset

Avoin palaute. Voita antaa vapaasti omin sanoin palautetta materiaalista ja mahdollisista kehitysehdotuksista.	Vastaukset:
Vastaaja 1.	Tulevaisuudessa sähköiseen organisaation oppimisympäristöön verkkokurssi? Tulevaisuudessa eri yksiköihin paikalle kouluttamaan?
Vastaaja 2.	Materiaali oli selkeä, siinä oli koottu sopivasti kaikki tarpeellinen. Ei liikaa eikä liian vähän. Asiat selkeästi esillä, myös siltä kannalta, ettei kokemusta kys. asiakasryhmästä ole niin paljoa. Erittäin hyvä lisä perehdytykseen.
Vastaaja 3.	Ehkä enemmän olisin ennaltaehkäiseviin keinoihin panostanut. Asiallinen ja mielenkiintoinen oli, hyvin jaksoi 2 tauolla tutustua.
Vastaaja 4.	Vastasin kysymyksiin 2. ja 3. ”jokseenkin samaa mieltä”, koska niissä oli paljon sellaisia asioita, joita käytetään jo päivittäin asiakkaiden kanssa toimittaessa. Eli tuttuja asioita. Hyvää opinnäytetyössä eli plussaa: siitä tulee hyvin ilmi se miten erilaisia ja eriasteisia ovat autismikirjon henkilöiden oireet yksilöstä riippuen. Hyvää on myös se, miten selkeästi ja johdonmukaisesti se on toteutettu, sekä visuaalisesti, että ääneen luettuna. Kaiken kaikkiaan hyvin kattava kokonaisuus aiheesta. Jos jotain kehitettävää mahdollisesti opinnäytetyöstä tulee kertoa, niin ainakin osa dioista vaihtui liian nopeasti ennen kuin ehdin lukea sen loppuun. Jouduin siis välillä palaamaan edelliseen diaan. Myös ajattelin, että joissakin kohdissa voisi olla esimerkkejä, (jokin oletettu tilanne ja siihen ratkaisu) käytännön tilanteista esim. haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisy. Tällaiset käytännön esimerkit voisivat selkeyttää asiaa niille, joilla ei ole mitään kokemusta tai hyvin vähän kokemusta haastavasta käyttäytymisestä.

Numeraalinen arviointi oli erinomainen ja palautteen antoon osallistuneet henkilöt selkeästi kokivat materiaalin heidän työhönsä sopivaksi, ammattitaitoa kehittäväksi ja toimivaksi koulutus- ja perehdytys tarkoitukseen.

Avoin palaute ja kehittämis ehdotukset antoivat hyviä näkökulmia siihen, miten materiaalia voisi vielä muokata tarkoituksen mukaisemmaksi ja miten materiaalia voisi tulevaisuudessa kehittää organisaation sisällä. Kirjallisesta palautteesta nousi esille haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyn painottaminen kahdessa eri vastauksessa. Toisessa vastauksessa kehittämis ehdotuksena oli havainnollistaa tilanteita esimerkkien avulla. Tämän palautteen johdosta materiaalia muokattiin niin, että haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyn osa-alueeseen lisättiin kaksi erilaista esimerkkiä yksikössä esiintyvistä haastavista käytöksistä ja siihen puuttumisesta ennaltaehkäisevin menetelmin. Tämä lisäys myös selkeyttää asiaa heille, joilla ei ole kokemusta haastavista tilanteista tai kokemusta on hyvin vähän, kuten palautteessa vastaaja oli asiaa kuvannut.

12 Materiaalin tuottaminen palveluasumisyksikön käyttöön

Materiaalin tärkein tehtävä on edesauttaa työntekijän oppimista. Toimivan materiaalin tulee olla sisällöllisesti helppolukuinen ja mahdollisimman selkeä. Materiaalia koostettaessa tulee varmistaa, että materiaali on suunnattu oikealle ryhmälle ja työntekijä ymmärtää sisällön oman osaamisensa pohjalta. (Kupias & Koski 2012, 74.) Kun työstetään yksityiskohtaisempaa koulutusmateriaalia, voi kuvien käyttäminen työvälineistä tai työtavoista olla tarkoituksenmukaista. Näin materiaalista on apua työntekijälle koulutuksen jälkeen. Kun koulutusmateriaali on tehty hyvin ja yksityiskohtaisesti, voi se toimia sellaisenaan itseopiskelumateriaalina. (Kupias & Koski 2012, 81.)

Materiaaliin muodossa on otettu huomioon erilaiset mahdolliset tavat oppia. Eri henkilöillä painottuu eri aistikanavat erilaisella painotuksella: toinen oppii näkemällä, toinen kuulemalla ja kolmas tekemällä itse. Eräessä tutkimuksessa on osoitettu, että n. 40 % oppii parhaiten lukemalla ja näkemällä, 30 % parhaiten kuulemalla ja 30 % parhaiten kehon kautta vastaanottamalla. (Peda.net 2021.)

Materiaaliin muodostui kirjallinen osuus, josta työntekijä voi lukea informaatiota. Tekstin lisäksi materiaalin on yhdistetty erilaisia kuvia erilaisista apuvälineistä, joita voidaan käyttää yksikössä hyödyksi. Materiaali on tuotettu visuaalisesti selkeäksi ja helposti havainnoitavaksi. Näin pyritään varmistamaan visuaalisen oppijan tarpeet materiaalin suhteen. Audititiivisia oppijoita varten on materiaalin yhdistetty kerronta, jossa materiaali käydään läpi luentomaisesti puhuttuna. Näin audititiivisen oppijan on mahdollista keskittyä pääasiallisesti

kuuntelemaan materiaalia ja halutessaan hän voi kiinnittää huomiota visuaalisiin efekteihin. Kinesteettiset oppijat haluavat osallistua itse, kokeilla itse ja käyttää kehoaan uuden oppimisessa (Peda.net 2021). Tähän on pyritty vastaamaan lisäämällä video elementti materiaalin yhteyteen. Videossa näytetään konkreettisia esimerkkejä erilaisista toimintamalleista, joita työntekijä voi omassa työssään kokeilla ja näin oppia uusia toimintamalleja ja tapoja omaan työhönsä. Video palvelee myös visuaalista ja auditivista oppijaa muodollaan.

Materiaalin sisällöstä ja muodosta keskusteltiin yhdessä palveluyksikön johtajan kanssa, jotta se saatiin koostettua mahdollisimman monipuolisesti palveluasumisyksikön käyttöön. Materiaaliin valittiin erilaisia elementtejä informaation välittämiseksi, jotta materiaali herättää mielenkiintoa, mahdollisimman moni erilainen oppija saisi materiaalista tarvittavan informaation hyödynnettäväksi ja materiaali jäisi konkreettiseksi sekä pysyväksi työkaluksi henkilökunnan koulutusta ja perehdytystä varten. Materiaalin muoto mahdollistaa henkilön itsenäisen perehtymisen materiaaliin. Näin kouluttaminen tai perehdyttäminen ei sido ylimääräistä henkilöstöresurssia tilanteeseen.

12.1 Kirjallinen ja puhuttu materiaali

Opinnäytetyönä koottu materiaali on toteutettu johdonmukaisesti niin, että siinä on huomioitu kaikki tarvittavat osa-alueet, joita palveluasumisyksikössä voidaan hyödyntää ja huomioida. Materiaalin tulee palvella jo nykyiseltään palveluasumisyksikössä työskentelevää henkilökuntaa ja uusia työntekijöitä.

Materiaali on tehty virallisesti organisaation logolla varustettuun Power-point pohjaan, koska tämä tulee organisaation omaan sisäiseen käyttöön. Materiaali on tehty ulkoasultaan mahdollisimman mielenkiintoiseksi ja helppolukuiseksi. Materiaaliin ei ole liitetty pitkiä tekstiosuuksia, vaan teoreettisesta viitekehystä on poimittu olennaisia termejä ja teemoja, joita selitetään enemmän puheen avulla. Materiaalin diat ovat värikoodattu niin, että jokaisella aihealueella on oma värinsä, jotta materiaaliin perehtyjä ymmärtää paremmin uuteen aihealueeseen siirtymisen. Värikoodaus ja visuaalisuus pitää myös perehtyjän mielenkiintoa yllä esityksen ajan. Materiaalin alkuun on luotu sisältö-dia, jossa tuodaan esille materiaalin sisältö ja luentona kuunneltuna ja katsottuna aihealueiden kesto minuuteissa.

Materiaalin aluksi esitellään lyhyesti autismikirjon häiriön diagnoosi. Materiaalissa määritellään autismikirjon häiriön oireet, hoito ja kuntoutus. Yksikössä työskentelevät ovat yleisellä tasolla tietoisia diagnoosista ja sen tuomista erilaisista oireista sekä vaikutuksista asiakkaiden toimintakykyyn. Yksikön henkilökunta osallistuu myös säännöllisesti organisaation järjestämiin täydennyskoulutuksiin aiheesta. Uudet työntekijät eivät välttämättä omaa

samoja esitietoja diagnoosista, kun pidemmän aikaa työskennellyt henkilökunta, joten tämä esittely alussa on tarpeen, jotta materiaalin perehtyvä henkilö varmasti tietää, mikä on taustasyynä palveluyksikön asiakkaiden haastavalle käytökselle. Osion lopuksi on koottu kolme kysymystä, joita henkilö voi pohtia liittyen kyseiseen osioon: Mitä tiesit autismikirjon häiriön diagnoosista etukäteen? Mitä uusia asioita opit liittyen diagnoosin tuomiin oireisiin? Mitkä mielestäsi ovat tärkeimpiä huomioitavia asioita liittyen autismikirjon henkilön hoitoon ja kuntoutukseen?

Diagnoosin esittelyn jälkeen on seuraava osio, joka käsittelee haastavaa käyttäytymistä autismikirjon henkilöillä. Osion alussa käsitellään haastavaa käyttäytymistä ilmionä, jotta henkilö tietää, mihin ilmiöön ollaan paneutumassa ja mistä haastavassa käytöksessä on kyse. Materiaalissa korostetaan sitä, miksi autismikirjon henkilöllä esiintyy haastavaa käyttäytymistä, ja mitkä ovat esisijaisia toimia tilanteen hallintaan. Haastavan käytöksen esitleminen auttaa henkilö pohtimaan myös omaa henkilökohtaista käsitystään käytöksen ilmentymisestä ja auttaa arvioimaan tilanteita, joita palveluasumisyksikössä esiintyy. Haastavan käyttäytymisen puuttumisen ja hallinnan prosessia havainnollistetaan materiaalissa kaaviolla, johon on koostettu kaikki huomioitavat vaiheet. Materiaalissa esitellään yleisimmät haastavan käyttäytymisen syyt ja tärkeimmät asiat haastavaan käyttäytymiseen puuttumisessa ja rajaamisessa. Materiaalissa esitellään myös kaksi eri apuvälinettä haastavan käyttäytymisen arvioinnin tueksi. Materiaaliin valittiin palveluasumisyksikössä jo entuudestaan käytössä oleva väriluokitus ja uusi arviointi menetelmä Broset Violence Checklist (BVC). Haastavaa käyttäytymistä esitellään myös konkreettisesti autismikirjon diagnoosin kautta. Osion lopuksi on koottu neljä kysymystä, joita henkilö voi pohtia liittyen kyseiseen osioon: Millaista haastavaa käyttäytymistä olet itse kohdannut hoitotyössä autismikirjon henkilöiden kanssa? Diaesityksessä lueteltiin yleisimmät haastavan käyttäytymisen syyt, oletko itse huomannut näiden syiden vaikutusta autismikirjon henkilöiden haastavan käyttäytymisen ilmenemiseen? Mitkä ovat sinun henkilökohtaisessa työkentässäsi kolme yleisintä syytä käytöksen ilmenemiselle? Miten lähtisit itse arvioimaan henkilön haastavaa käytöstä ja miksi?

Tämän osion jälkeen siirrytään esittelemään tärkeimmät ennaltaehkäisevät toimet autismikirjon henkilöiden haastavaan käytökseen liittyen. Tähän valikoitui alkukartoituksen perusteella kommunikaatio, strukturoiminen ja aistit. Aistien vaikutus henkilön elämään käydään kirjallisesti läpi lyhyesti ja tähän kohtaan on liitetty tuotettu video, jossa myös esitellään konkreettisia tapoja rauhoittaa haastavasti käyttäytyvää asiakasta aistien keinoin. Strukturoinnissa esitellään kaikki strukturoinnin muodot, painottaen fyysistä strukturointia ja henkilöiden strukturointia, koska näitä menetelmiä ei palveluasumisyksikössä ole alkukartoituksen mukaan vielä käytössä. Kommunikaatio-osuudessa esitellään erilaisia kommunikaatiomenetelmiä ja näitä havainnollistetaan kuvin. Kommunikaatio-osuuteen on valittu kyseiseen palveluasumisyksikköön sopivat ja mahdolliset kommunikaatiomenetelmät:

olemuskieli, tukiviittomat, kuvakommunikaatio ja kirjoittaminen ja piirtäminen. Osion loppuun on koottu kaksi erilaista esimerkkiä palveluasumisyksikössä esiintyvistä haastavista tilanteista, joihin voidaan vastata ennaltaehkäisevien menetelmien avulla. Esimerkkeihin on liitetty tarkoituksenmukainen toiminta, jotta näitä voitaisiin kokeilla konkreettisesti palveluasumisyksikössä. Osion lopussa on viisi kysymystä, joita henkilö voi pohtia liittyen osion sisältöön: Miten voisit huomioida aistien vaikutuksen autismikirjon henkilöön paremmin omassa työkentässäsi? Mitkä aistien kautta rauhoittamisen menetelmät koit itse tarpeellisimmiksi oman työsi kannalta? Mitä strukturoinnin elementtejä voisit hyödyntää omassa työskentelyssäsi? Onko kohtaamillasi autismikirjonhenkilöillä ollut riittävät välineet vastavuoroiseen kommunikaatioon? Mitä kommunikaation tukimuotoa tai korvaavaa kommunikaatiomenetelmää voisit kehittää omassa työkentässäsi?

Ennaltaehkäisevistä toimista siirrytään osioon toiminta haastavissa tilanteissa ja jälkiselvittely. Materiaalissa käydään läpi toiminnan perusteita, kriisin kehittymisen erilaiset vaiheet ja niissä johdonmukainen toiminta. Tämän jälkeen esitellään haastavien tilanteiden ennakointiin liittyvää teoriaa ja ennakoinnissa huomioitavia asioita asiakkaan ja henkilökunnan näkökulmasta. Seuraavaksi esitellään viestinnän tärkeyttä haastavissa tilanteissa ja sanattoman viestinnän tärkeyttä tilanteen hallinnan kannalta. Materiaalissa käydään vielä läpi fyysinen rajoittaminen käsitteenä ja henkilön turvallinen rajoittaminen. Tämä esitellään pääpiirteittäin, koska yksikön henkilökunta käy kaikki erikseen organisaation järjestämän koulutuksen, jossa harjoitellaan konkreettisesti rajoittamistoimenpiteiden toteuttamista haastavasti käyttäytyvälle asiakkaalle. Lopuksi käydään läpi vielä jälkiselvittely haastavan tilanteen jälkeen, niin asiakkaan kuin henkilökunnan kanssa. Materiaalissa painotetaan tämän osuuden tärkeyttä, jotta haastavista tilanteista voitaisiin oppia mahdollisimman paljon tulevaisuuden varalta. Jälkiselvittelyllä on myös oma tehtävänsä haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyssä tulevaisuutta ajatellen. Osuuden lopuksi henkilö voi pohtia seuraavia kysymyksiä liittyen osion sisältöön: Miten itse toimisit kriisin eri vaiheissa ja eroaako se jotenkin esitetystä tarkoituksenmukaisesta toiminnasta? Mitä asioita itse pidät tärkeimpänä haastavien tilanteiden ennakoinnissa? Miten itse viestit tai kuvittelisit viestivästi haastavissa tilanteissa? Mikä on mielestäsi hyvä jälkiselvittely ja mitä se pitää sisällään?

Materiaalin lopuksi on liitetty erillisille dioille materiaalissa käytetyt painetut ja sähköiset lähteet.

12.2 Video-autismikirjon henkilöiden rauhoittumisen menetelmistä aistien keinoin

Palveluyksikön johtaja pyysi toteuttamaan materiaalin pohjalta/tueksi lyhyen videon, joka koskee autismikirjon henkilöiden rauhoittamista aistien keinoin. Video liitetään materiaalin yhteyteen ja tästä työntekijät voivat saada konkreettisia esimerkkejä, joita hyödyntää työssään. Tämä video on tarkoitus esitellä opinnäytetyön osana Tunne työsi-seminaarissa

marraskuussa 2021. Videon kesto olisi maksimissaan 5 minuuttia ja se toteutetaan yhdessä palveluasumisyksikön johtajan sekä organisaation viestinnän kanssa. Viestintä hoitaa videolle kuvaustiimin ja hoitaa samaa kautta videon editoinnin ja muut tarvittavat toimenpiteet, jotta video on esityskelpoinen. Videon sisältö ja käsikirjoitus on sovittu olevan minun ja palveluasumisyksikön johtajan vastuulla.

Pidimme 28.5.2021 tapaamisen Teams-sovelluksen avulla liittyen videon kuvaukseen ja käsikirjoitukseen ja toteutukseen. Tapaamiseen osallistui organisaation viestintätiimin jäsen, toimintaterapeutti, palveluyksikön johtaja ja minä. Keskustelimme yhdessä siitä, mitä videon sisällöltä toivotaan Tunne työsi-seminaaria varten ja mitä ideoita meillä on jo alustavasti videon sisällöstä. Tapaamisessa päätettiin, että video käsittelee rauhoittumisen menetelmiä aistien keinoin. Tapaamisessa myös päätettiin, että käsikirjoitusta lähdetään työstämään mahdollisimman nopeasti, jotta viestintä voi ottaa yhteyttä videon kuvaustiimiin ja he saavat myös käsikirjoituksen työstettäväksi mahdollisimman joustavalla aikataululla.

Toimintaterapeutti lupasi toimittaa minulle materiaalia tukemaan videon käsikirjoituksen ideointia. Palveluasumisyksikön johtajan kanssa tulimme siihen tulokseen, että pyydämme videolle mukaan kaksi kollegaa esiintymään, jotta videosta tulisi enemmän yhteisöllinen ja dialoginen. Sovimme palveluasumisyksikön johtajan kanssa myös uuden tapaamisen yksikössä työskentelevän kollegan kanssa, jotta voimme työstää yhdessä videon käsikirjoitusta.

Käsikirjoitusta koskeva tapaaminen pidettiin 16.6.2021, johon osallistui palveluasumisyksikön johtaja, kollegani ja minä. Keskustelimme ideoista liittyen videon sisältöön ja toteutustapaan. Kävimme myös läpi eri aistien kautta vaikuttavia rauhoittumisen menetelmiä. Tarkensimme myös videon kuvausaikataulua ja sovimme, että video tullaan kuvaamaan palveluasumisyksikössä 17.9.2021. Tapaamisessa sovimme, että työstän videon käsikirjoituksen valmiiksi kesäkuun loppuun mennessä, jotta palveluasumisyksikön johtaja voi tämän taholtaan hyväksyä ja lähettää eteenpäin organisaation viestintätiimille.

12.3 Videon käsikirjoitus ja toteutus

Videon käsikirjoituksessa huomioidaan kaikki aistit yksilöllisesti ja eri keinot rauhoittamaan autismikirjon henkilöä yksittäisten aistien kautta. Käsikirjoituksessa huomioidaan myös monen aistin kautta samanaikaisesti henkilön rauhoittaminen ja erilaiset keinot, joita palveluasumisyksikössä käytetään tähän. Videon käsikirjoitus on kirjoitettu siltä pohjalta, mitä keinoja palveluasumisyksikössä on käytössä ja mitä voidaan resurssien puitteissa käyttää.

Videon miljöö tulee olemaan palveluasumisyksikkö ja erityisesti siellä sijaitseva aistihuone, jossa voidaan stimuloida teknologian avulla eri aisteja monin eri tavoin. Palveluasumisyksikön johtajalta tuli myös pyyntö, että videon käsikirjoitukseen sisällytettäisiin luonto yhtenä teemana ja sen kautta aisteihin vaikuttaminen. Käsikirjoituksessa kuljetetaan mukana luontoa yhtenä rauhoittumisen keinona ja käsikirjoituksessa on ideoitu erilaisia skenaarioita, joiden

avulla luontoa voidaan käyttää aistien stimuloimiseen. Palveluasumisyksikkö sijaitsee hyvien ulkoilureittien läheisyydessä ja näitä käytetään myös videon miljöönä. Virallinen käsikirjoitus Liite 3.

Videon kuvaamista varten pidettiin yhteinen palaveri 9.9.2021 videoon osallistuvien henkilöiden, organisaation viestinnän ja videon tuottavan yrityksen kanssa. Palaverissa käsiteltiin videon toteuttamista konkreettisesti, mitä materiaalia videon toteuttamiseksi tarvitaan ja mitä miljöötä videon toteutuksessa tullaan käyttämään. Videon tuottava yritys oli saanut perehtyä videon käsikirjoitukseen jo etukäteen ja heidän puolestaan videon tuottaminen onnistuu käsikirjoituksen mukaisesti. Yhdessä sovittiin, että mikäli jokin osio videosta ei onnistu kuvauspäivänä toteuttaa, käytetään videossa materiaalipankin valmiita videoita.

Kuvauspäivänä 17.9.2021 saatiin tuotettua videoon tarvittavat materiaalit hyvin yhteistyössä videon tuottavan yrityksen kanssa. Kaikki käsikirjoituksessa kuvatut tilanteet saatiin kuvattua päivän aikana. Videoon liitettiin erikseen nauhoitettu puhuttu osuus. Videoon saatiin liitettyä myös aitoja asiakastilanteita, joissa aistien kautta rauhoittamisen menetelmiä havainnollistetaan. Videossa esiintyvien asiakkaiden kohdalla oli ennalta varmistettu, että heillä on asianmukaiset kuvausluvut voimassa.

Video editoitiin tuottavan yrityksen toimesta ja he toimittivat minulle videosta kaksi väliversiota ennen lopullista versiota. Videoon ei tarvinnut tehdä suuria muutoksia ensimmäisen version jälkeen. Lopulliseen versioon lisättiin vielä kerronta tekstitettynä, jotta kuulovammaiset henkilöt voivat myös seurata videota lukemalla kerrotun informaation.

Video julkaistaan organisaation käyttöön Tunne työsi-seminaarissa 11.11.2021, jonka jälkeen video liitetään osaksi kirjallista ja puhuttua materiaalia henkilökunnan käytettäväksi.

13 Prosessin kokonaisarviointi

Opinnäytetyöprosessi aloitettiin helmikuussa 2021 ja tavoite prosessin valmistumiselle oli marraskuu 2021. Opinnäytetyöprosessin aikana työskentelyni on ollut suunnitelmallista ja tavoitteellista, jota olen konkretisoinut itselleni, ohjaajalleni ja palveluasumisyksikön johtajalle alustavalla aikataululla. Aikataulussa on pysytty prosessin aikana hyvin. Prosessi oli jäsennetty alusta asti selkeästi ja realistisesti, mikä helpotti prosessin etenemistä ja aikataulussa pysymistä.

Palveluyksikön johtajalta/toimeksiantajalta tuli selkeä toive opinnäytetyön sisällöstä, joka helpotti aiheen rajausta, teoreettisen viitekehyksen luomista ja itse materiaalin rakentamista. Vuorovaikutus palveluyksikön johtajan kanssa on ollut sujuvaa, ja häneltä olen

pyytänyt palautetta opinnäytetyön suunnitelman hyväksyntä vaiheessa, materiaalin tuottamisen eri vaiheissa sekä lopullisen raportin ja materiaalin valmistuttua. Palauteen anto on ollut rakentavaa ja opinnäytetyötä kehittävää. Olen saanut palveluyksikön johtajalta/toimeksiantajalta tarvittavia tukitoimia ja yhteistyötahoja, joiden avulla opinnäytetyön laadukas tuottaminen on ollut mahdollista.

Teoreettista viitekehystä rakentaessa olen valinnut ainoastaan tutkittuun tietoon perustuvia koottuja tutkittuun tietoon perustuvia lähteitä. Teoreettista viitekehystä rakentaessa käytettiin painettua ammattikirjallisuutta ja sähköisiä lähteitä. Aineistoa valittaessa on pyritty käyttämään mahdollisimman tuoreita lähteitä. Aineistona on käytetty ainoastaan maksuttomia lähteitä.

Opinnäytetyöhön kuului materiaalin kohdentamista varten alkukartoitus, joka kohdistettiin palveluasumisyksikön henkilökunnalle. Alkukartoituksen lomakekyselyyn tuli vain kolme vastausta mahdollisen 24 vastauksen sijaan, joka oli haastava tekijä materiaalin räätälöimisen suhteen. Suurempi vastaaja määrä olisi antanut enemmän aineistoa analyysia varten, joka olisi puolestaan antanut enemmän näkökulmia siihen, mitä osa-alueita materiaalissa tulisi painottaa. Aineistosta saatiin kuitenkin tehtyä kattava analyysi ja tuloksia hyödynnettiin materiaalin sisältöä suunniteltaessa.

Opinnäytetyössä tuotetussa materiaalissa toin esille kaikille eri oppijoille tarkoitettuja elementtejä, jotta materiaalin omaksuminen olisi mahdollisimman helppoa ja henkilökunta saisi konkreettisia apuvälineitä omaan päivittäiseen työhönsä. Materiaalissa toin myös esille perusteita haastavan käyttäytymisen taustasyistä ja ennaltaehkäisevistä toimista, jotta haastavan käyttäytymisen ilmentymistä saataisiin palveluasumisyksikössä vähennettyä. Materiaalissa toin myös useassa kohdassa esille yhteisten toimintamallien tärkeyden, jotta palveluasumisyksikössä voidaan kohdentaa resursseja näiden toimintamallien luomiseen ja asiakaslähtöisyyteen. Materiaalista tuli kattava asiakokonaisuus, joka pitää sisällään tarpeellisella laajuudella autismikirjon henkilöiden haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyn ja hallinnan. Materiaalia on rajattu niin, että materiaalissa on kuvattu palveluasumisyksikölle keskeiset ja hyödynnettävät elementit.

Opinnäytetyön materiaalista saatu henkilökunnan palaute oli erittäin positiivista ja kehittämis ehdotuksia hyödynnettiin materiaalin muokkaamisessa lopulliseen muotoon. Kirjallisesta palautteesta nousi esille kehittämis ehdotuksena esimerkkien käyttö havainnollistamaan materiaalin teemoja, jota hyödynnettiin materiaalin lopullisessa versiossa. Esimerkkeinä käytettiin palveluasumisyksikössä esiintyneitä haastavia tilanteita ja niissä tarkoituksenmukaista ennaltaehkäisevää toimintaa. Toimeksiantajan palaute valmiista materiaalista ja opinnäytetyön prosessista oli erinomainen ja opinnäytetyö vastasi toimeksiantajan vaatimuksia.

Opinnäytetyöprosessin aikana olen osallistunut ryhmämuotoiseen opinnäytetyön ohjaukseen ja hakeutunut tarvittaessa yksilöohjaukseen opinnäytetyön ohjaajan kanssa. Ryhmäohjauksissa olen saanut palautetta työstäni myös muilta opiskelijoilta. Olen prosessin aikana osallistunut avoimiin kirjoittamisen ja tiedonhaun pajoihin sekä avoimeen opinnäytetöiden julkaisuseminaariin.

13.1 Luotettavuus ja eettisyys

Eettisen toimikunnan lausunnolla varmistin opinnäytetyössäni työnantajataholtani tutkimukseni eettisyyden. Eettiselle toimikunnalle toimitettiin ennen luvan saantia tutkimuslupa-anomus tarvittavien liitteiden kera. Anomuksen liitteinä oli tutkimussuunnitelma, lomakekyselyyn osallistuville tiedoksianto tutkimuksesta, suostumuslomakkeet koskien haastattelua ja palautteen antoa, kyselylomakkeet koskien haastattelua sekä palautteen antoa ja opinnäytetyön ohjaajan suostumuslomake.

Opinnäytetyötä koskevasta lomakekyselystä ja palautteen annosta laadittiin sopimuslomakkeet ja saatekirje jokaiselle vastaajalle, jonka avulla he tiesivät, miten heidän antamiaan tietojaan tultiin käsittelemään, miten tietoja käytettiin osana opinnäytetyötä ja miten heidän antamansa tiedot tullaan julkaisemaan. Lomakekyselyyn ja palautteen antoon osallistuvien antamat tiedot hävitettiin tutkimuksen analysoinnin jälkeen tietoturvasyistä. Lomakekyselyyn ja palautteen antoon osallistuminen oli henkilöille vapaaehtoista ja heillä oli oikeus lopettaa tutkimuksessa mukana olo missä tahansa tutkimuksen vaiheessa. Missään lomakekyselyn tai palautteen annon vaiheessa ei pyydetty osallistujilta tunnistetietoja. Materiaalin palautteen anto tilanteesta ei pidetty mitään osallistujalista.

Lomakekyselystä ja palautteesta saatu aineisto on esitetty osana opinnäytetyön raporttia mahdollisimman läpinäkyvästi ja kaikki alkuperäisilmaukset ovat esitetty taulukoissa tutkimuksen luotettavuuden takaamiseksi.

Opinnäytetyössä tuotetun materiaalin teoreettinen viitekehys perustuu tiedonhakuun, jonka myötä päädyttiin käyttämään koottuja tietokantoja, jotka perustuvat tutkittuun tietoon. Teoreettisessa viitekehyksessä huomiottiin kyseisen palveluasumisyksikön ja organisaation käytössä olevat ammatilliset menetelmät haastavien tilanteiden hallinnassa.

13.2 Jatkokehittämisehdotukset

Materiaali on tarkoitettu kyseisen palveluasumisyksikön käyttöön, mutta tätä voitaisiin käyttää tarvittaessa laajemmin organisaation sisällä autismikirjon henkilöiden palveluasumista tarjoavien yksiköissä. Materiaalia voitaisiin käyttää esimerkiksi yksiköiden työhyvinvointi/työnkehittämisen päivissä koulutuksen apuvälineenä. Materiaali voitaisiin myös julkaista organisaation verkko-oppimisympäristössä, josta halukkaat voisivat käydä

tutustumassa materiaalin sisältöön ja poimia sieltä omaan työhön tai työyksikköön sopivia toimintamalleja. Palveluasumisyksikön johtaja on kysynyt luvan viedä tuotosta eteenpäin organisaation kehittämistiimille.

Lähteet

Painetut

Hirsjärvi, S., Remes, P., Sajavaara, P. 2007. Tutki ja Kirjoita. 13.osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Korventaival, N. 2012. Haastavan käyttäytymisen määrittely -opas. HAASTE-hanke.

Kerola, K., Kujanpää, S., Timonen, T. 2000. Autismikuntoutus. Juva: WS Bookwell Oy.

Kupias, P. & Koski, M. 2012. Hyvä kouluttaja. Sanoma Pro Oy.

Mapa, Haastateellisen käyttäytymisen ennaltaehkäisy ja hallinta vaativat asiakastilanteet. 2021. Osallistujan työkirja. CPI.

Mielonen, M., Kuivakangas, E. 2013. Ennakointi -opas. HAASTE-hanke.

Partanen, K. 2010. Voimaa autismikirjon kuntoutukseen. Juva: WS Bookwell Oy.

Sollasvaara, R. 2013. Stressin huomioiminen - opas. HAASTE-hanke.

Vikka, H., Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Sähköiset

Autismiliitto 2021. Haastemanuaali. Käsikirja haastavan käyttäytymiseen ennaltaehkäisyyn ja vähentämiseen. Viitattu 20.9.2021. <https://haastemanuaali.autismiliitto.fi/haastava-kayttaytyminen/>

Autismiliitto 2021a. Autismikirjo-mistä on kysymys? Viitattu 22.3.2021. <https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo>

Autismiliitto 2021b. Autismi (F84.0). Viitattu 22.3.2021. <https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo/autismi>

Autismiliitto 2021c. Kuntoutuminen. Viitattu 22.3.2021. <https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo/autismi/kuntoutuminen>

Avekki 2021. Savonia-ammattikorkeakoulu. AVEKKI-väkivallan ennaltaehkäisy ja hallintakoulutukset. Viitattu 4.4.2021. <http://avekki.savonia.fi>

Cognimed 2021. Puheterapian tietopankki. Autismikirjon häiriö. Viitattu 4.4.2021. <https://cognimed.fi/puheterapian-tietopankki/autismikirjon-hairio/>

Hakkarainen, K., Hemmi, A., Kauppila, K. ja Lommi, R. 2019. Lastenneurologiahoitajat. Avekki-luokitus vuorovaikutukseen vaativissa tilanteissa. Viitattu 9.9.2021.

<https://lastenneurologianhoitajat.yhdistysavain.fi/lasten-asialla-lehti/verkkopalsta/avekki-luokitus-vuorovaikutukseen/>

Helsingin Diakonissalaitos 2021. Tutkimuslupa ja eettisen toimikunnan lausunnon hakeminen- lue tämä ennen kuin etenet. Viitattu 19.3.2021. <https://www.hdl.fi/blog/lupaprosessi-lue-tama-ennen-kuin-etenet/>

Ikonen, T., Karjala, M., Kortelainen, S., Mäkelä, M., Nevalainen, M., Oksala, L., Ruusuvuori, S., Roponen, T., Salmi, K., ja Suvanto, E. 2015. Autismikäsikirja 2.0. Eteva kuntayhtymä. Viitattu 22.3.2021. <https://www.eteva.fi/globalassets/tiedostot/tiedostot---eteva/oppaat-ja-julkaisut/autismikasikirja-2.0.pdf>

Kallinen, T. ja Kinnunen, T. 2021. Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Viitattu 24.4.2021. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/analyysitavan-valinta-ja-yleiset-analyysitavat/laadullinen-sisallonanalyysi/>

Korkeila, J. ja Leppämäki, S. 2019. Autismikirjon häiriöt. Duodecim oppiportti. Viitattu 22.3.2021. https://www.oppiportti.fi/op/pkr00403/do?p_haku=autismi#q=autismi

Saarainen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. Viitattu 11.4.2021. https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/kvali/L7_1.html

Papunet 2021. Puhetta tukeva, täydentävä ja korvaava kommunikointi eli AAC. Viitattu 24.3.2021. <https://papunet.net/tietoa/puhetta-korvaava-kommunikointi-eli-aac>

Papunet 2020a. Eleet ja olemuskieli viestinnässä. Viitattu 24.3.2021. <https://papunet.net/tietoa/eleilmaisu-ja-olemuskieli-viestinnassa>

Papunet 2020b. Tukiviittomat kommunikoinnissa. Viitattu 24.3.2021. <https://papunet.net/tietoa/tukiviittomat-kommunikoinnissa>

Papunet 2020c. Kuvat kommunikoinnissa. Viitattu 24.3.2021. <https://papunet.net/tietoa/kuvat-kommunikoinnissa>

Papunet 2020d. Kirjoittaminen ja piirtäminen. Viitattu 24.3.2021. <https://papunet.net/tietoa/kirjoittaminen-ja-piirtaminen>

Peda.net 2021. Likert. Viitattu 22.3.2021. <https://peda.net/ohjeet/tyovälineet/lomake/likert>

Peda.net 2021. Oppiminen ja opiskelutekniikat. Viitattu 23.8.2021. <https://peda.net/kankaanpää/ky/opinto-ohjaus/ojo>

Savonia ammattikorkeakoulu 2021. Tietoa sosiaali- ja terveysalalle. Ennakoi väkivaltaa työssä. Viitattu 4.4.2021. http://ennakoivakivaltaa.savonia.fi/tiedostot/Ennakoi_vakivaltaa.pdf

Suomen Puheterapeuttiliitto 2021. Puheterapiapalvelut Suomessa. Viitattu 4.4.2021. <https://puheterapeuttiliitto.fi/puheterapia/puheterapiapalvelut/>

Rinnekoti 2021. Asumisen tuki. Viitattu 18.3.2021. <https://www.rinnekoti.fi/palvelut/asumisen-palvelut/>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2019. Vammaispalveluiden käsikirja - Asuminen. Viitattu 2.4.2021. <https://thl.fi/fi/web/vammaispalvelujen-kasikirja/tuki-ja-palvelut/asuminen>

Tikoteekki 2021. Puhetta korvaavat keinot. Viitattu 24.3.2021.

<https://www.kehitysvammaliitto.fi/tikoteekki/tietoa/puhetta-tukevat-keinot/>

Vernerinet 2018. Kommunikointi. Viitattu 24.3.2021.

<https://verneri.net/yleis/kommunikointi>

Lait ja asetukset

Laki vammaisuuden perusteella järjestettävistä palveluista ja tukitoimista 380/1987

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014

Kuviot

Kuvio 1: Palautteen tulokset.....	35

Taulukot

Taulukko1: Lomakekyselyn vastaukset.....	30

Taulukko 2: Kirjallisen palautteen vastaukset.....	36

Liitteet

Liite 1: Kyselylomake.....	53
Liite 2: Palautelomake	54
Liite 3: Videon virallinen käsikirjoitus	55
Liite 4: Lomakekyselyn tulokset luokiteltuina	57

Liite 1: Kyselylomake

Kyselylomake

Haastavien tilanteiden ilmenemisen syyt ja tilanteiden hallinta palveluasumisyksikössä.

Kuvaile omin sanoin:

1. Kuinka usein asiakkailla ilmenee haastavaa käytöstä tai käytöshäiriötä?
2. Millaisissa tilanteissa asiakkailla yleisimmin esiintyy haastavaa käytöstä ja käytöshäiriötä?
3. Mitkä tekijät vaikuttavat haastavien tilanteiden syntyyn ja käytöshäiriöiden ilmenemiseen?
4. Mitkä keinot ovat toimivimpia asiakkaiden haastavien tilanteiden ja käytöshäiriöiden hallintaan ennaltaehkäisevästi?
5. Mitkä elementit rauhoittavat asiakasta haastavien tilanteiden aikana tai niiden jälkeen?

Liite 2: Palautelomake

Palautelomake

Vastaa alla oleviin väittämiin asteikolla 1-5. Asteikon tarkoituksena on esittää, kuinka hyödylliseksi olet kokenut materiaalin ja sen sisällön.

Asteikko: 1=Täysin eri mieltä, 2=Jokseenkin eri mieltä 3=Ei samaa eikä eri mieltä
4=Jokseenkin samaa mieltä ja 5=Täysin samaa mieltä

1. Materiaali vastasi asiakasryhmää, jonka kanssa työskentelen.

1 2 3 4 5

2. Koin autismikirjon henkilöiden haastavan käyttäytymisen ennaltaehkäisevien keinojen esittelyn kehittävän ammattitaitoani.

1 2 3 4 5

3. Koin autismikirjon henkilöiden haastavan käyttäytymisen hallintamenetelmien esittelyn kehittävän ammattitaitoani.

1 2 3 4 5

4. Materiaalia voisi käyttää henkilökunnan koulutus- ja perehdytystarkoitukseen.

1 2 3 4 5

5. Avoin palaute. Voit antaa vapaasti omin sanoin palautetta materiaalista ja mahdollisia kehitysehdotuksia.

Liite 3: Videon virallinen käsikirjoitus

Videot kuvataan 60fps tai 120fps ja hidastetaan. Videot ovat kaikki hidastettuja (B-Roll). Tarinaa kerrotaan lyhyiden hidastettujen videopätkien avulla. Käsikirjoituksen puheosuus nauhoitetaan erikseen ja lisätään videoiden päälle. Jokainen osallistuja puhuu vuorollaan videolla. Taustalla soi ennalta kerrottu musiikki ja hidastettuihin kohtiin lisätään ääniefektejä, esim. askeleita kuvatessa oksan päälle astuminen.

1. *Kuvataan: Työntekijät istuvat kahvipöydän ääressä keskustelemassa iloisesti asiakkaan henkilökohtaisesta tavasta kokea eri aistimuksia. Videossa näkyy myös kaavake, jossa arvioidaan asiakkaan tapaa kokea eri aistit ja samalla näkyy, kun kaavaketta täytetään.*
 - a. Puhutaan: Aistit voivat vaikuttaa autismikirjon henkilöön positiivisella ja negatiivisella tavalla. Työntekijöiden tulee tuntee henkilön henkilökohtaiset tarpeet ja aistien yli- ja aliherkkyudet, jotka voivat vaikuttaa käyttäytymiseen. Vaikka aistimukset saattavat olla provosoiva tekijä autismikirjon henkilön ympäristössä, voidaan niitä käyttää myös heidän rauhoittumisessaan hyödyksi erilaisin menetelmin ja välinein.
2. *Kuvataan: Puiden välistä kirkas auringonpaiste, aistihuoneessa erilaisia valoeffektejä, vipsutus.*
 - a. Puhutaan: Autismikirjon henkilöt saattavat kokevat kirkkaat valot häiritsevänä elementtinä, jolloin voidaan henkilö ohjata tilaan, jossa aistimuksia on mahdollisimman vähän tai voidaan ympäristön valaistusta himmentää säädettävien valaisimin. Erilaiset näköaistimukset voivat myös itsessään toimia rauhoittavana elementtinä, jolloin näiden tuottaminen esimerkiksi laavalampun, erilaisten liikettä sisältävien videoiden tai erilaisten valoelementtien avulla voi olla henkilölle miellyttävää. Henkilö voi myös rauhoittua siihen, että hän saa itse tuottaa näköaistimukselle ärsykeitä liikuttamalla jotain aaltomaisesti liikkuvaa esinettä.
3. *Kuvataan: Ohjaaja laittaa asiakkaalle kuulosuojaimet päähän, soittolistan selaus, kaiutin elementin värinä, puron solina.*
 - a. Puhutaan: Kuuloaistin kautta voidaan henkilöä rauhoittaa sulkemalla ympäristöstä pois erilaisia ärsyttäviä ääniä. Henkilö voidaan ohjata rauhallisempaan tilaan ja tarjota kuuloaistia vaimentavia apuvälineitä. Henkilöä voi rauhoittaa erilaiset melodiat tai musiikki. Henkilön kanssa voidaan tehdä häntä itseään rauhoittava soittolista valmiiksi, jonka hän voi itse laittaa soimaan tai joka laitetaan hänen puolestaan soimaan tarpeellisella hetkellä. Henkilöä voi myös rauhoittaa erilaiset yksittäiset äänet, joita voidaan tuottaa erilaisten soitinten kautta, joko henkilökunnan tai hänen itsensä toimesta. Esimerkiksi luonnon erilaiset äänet voivat toimia hyvänä rauhoittavana äänimaailmana.
4. *Kuvataan: Hunajan valutus, mausteiden tiputus, grillaus nuotiolla*
 - a. Puhutaan: Makuuain aliherkkyudet voivat aiheuttaa tarvetta hakea erilaisia hyvin voimakkaita makuuainimuksia. Voimakkaita mausteita tai muita syötäväksi kelpaavia voimakkaita makuja voidaan tarjota turvallisesti sopivaan aikaan päivästä sopivassa paikassa. Makuuaini voi myös olla erittäin

yliherkkä, jolloin tämä tulee huomioida ruoka-aineiden tarjoilussa asiakaskohtaisesti ja vastakohtaisesti välttää voimakkaita mausteita tai makuja henkilön kohdalla.

5. *Kuvataan: Kukan haistaminen, kahvin jauhaminen / kahvin höyry*
 - a. Puhutaan: Hajuaistin kautta voidaan rauhoittaa erityisesti henkilöitä, joilla on tarve voimakkaalle aistimukselle erilaisten tuoksujen kautta. Tähän voidaan soveltaa samaa menetelmää, kun makuaistin kautta ja tarjota tarpeen vaatiessa, vaikka päivittäin asiakkaalle aistihetki, jossa hän saa turvallisesti haistella erilaisia voimakkaita hajuja, jotka rauhoittavat häntä. Myös miellyttävät eteeriset öljyt, mausteet ja luonnosta löytyvät erilaiset tuoksut voivat olla rauhoittavana elementtinä autismikirjon henkilölle.
6. *Kuvataan: Painopeitot, painepaita, nystyräpallon hierominen käsissä, siveltimeet.*
 - a. Puhutaan: Tuntoaistimuksen kautta autismikirjon henkilöä voidaan rauhoittaa erilaisten apuvälineiden kautta hyvin monella eri tavalla. Jatkuvaa aistimusta tarvitseville asiakkaille on käytössä erilaisia painevaatteita, jotka luovat tunnetta oman kehon hahmottamisesta ja tarjoavat tätä tuntemusta koko hereillä olo ajan sille kehon osa-alueelle, jolle henkilö sitä tarvitsee. Lisäksi voidaan käyttää erilaisia hetkittäisiä menetelmiä, kun henkilö kokee sille tarvetta. Esimerkkinä painopeitot, jotka yksilöllisen tarpeen mukaan suunniteltuna tuovat optimaalisen paineen tunteen koko keholle tai tietylle kehon osa-alueelle. Tuntoaistimuksen kautta henkilöä voidaan rauhoittaa fyysisellä koskettamisella, sivelemisellä tai hieromisella. Tässä voidaan apuvälineinä käyttää myös erilaisia nystyräpalloja, karkeita tai sileitä hanskoja, pesusieniä, siveltimeitä tai vibroja. Luonnossa liikkua voidaan myös hetkeksi pysähtyä tunnustelemaan sammaleen pehmeyttä, kaarnan karheutta tai lehtien sivelevää tunnetta iholla.
7. *Kuvataan: Peitellään asiakas fysioakustiseen tuoliin ja laitetaan videotykiä nuotio pyörimään. Jalat lähietäisyydeltä kävellen vähä majalammen mökin laiturilla, josta kamera nousee kuvaa taivaalle ja tulee Rinnekodin logo.*
 - a. Puhutaan: Yksilöllisten tarpeiden mukaan erilaisia aistituntemuksia voidaan myös yhdistää niin, että stimuloidaan henkilön montaa aistia samanaikaisesti. Meillä Pajulassa on käytössä aistihuone, jossa voidaan tarpeen mukaan tarjota näitä kokemuksia esimerkiksi fysioakustista säkkituolia hyödyntäen. Fysioakustisessa säkkituolissa ollessaan henkilö tuntee värinäna kehossaan musiikin, jonka hän samanaikaisesti kuulee ympäristössään. Kokemukseen voidaan myös yhdistää rentouttava näköaistimus, hieronta tai painopeitto. Kokonaisvaltaisia aistikokemuksia voidaan myös tarjota luonnossa, jossa vuodenaikojen mukaan voidaan stimuloida eri aisteja yhdistettynä rauhoittavaan liikkumiseen.

Liite 4: Lomakekyselyn tulokset luokiteltuina

Alkuperäisilmaus	Pelkistys	Alaluokka	Pääluokka
Lähes päivittäin.	Päivittäin.	Haastavaa käytöstä ilmenee palveluasumisyksikössä päivittäin.	Haastavan käytöksen ilmeneminen palveluasumisyksikössä
Päivittäin tai useita kertoja viikossa.			
Päivittäin tai useita kertoja viikossa.	Viikoittain.	Haastavaa käytöstä ilmenee palveluasumisyksikössä viikoittain.	
Varsin usein, jos ei ihan päivittäin niin ainakin viikoittain.			
Asiakkailla on myös jaksottaisuutta eli nk. ”hyviä jaksoja”	Asiakaskohtaisesti haastava käytös voi olla jaksottaista.	Haastavan käyttäytymisen ilmeneminen	

sekä haastavia jaksoja.		palveluasumisyksikössä on jaksottaista.	
Kun ei tule ymmärretyksi tai ei saa haluamaansa.	Ei ymmärretä asiakasta.		
Jos heitä ei ymmärretä tai heillä ei ole mahdollisuutta kommunikoida.	Ei ymmärretä asiakasta eikä ole mahdollisuutta kommunikoida.		
Vaikka yksikössä käytetään puhetta tukevia ja korvaavia menetelmiä kommunikaatiossa, on asiakkailla haasteita itsensä ilmaisemisessa ja ymmärretyksi tulemisessa, joka voi aiheuttaa heissä	Ahdistus ja levottomuus lisääntyy, kun ei ole keinoa vastavuoroiseen kommunikaatioon.	Vastavuoroiseen kommunikaatioon liittyvät haasteet aiheuttavat haastavaa käytöstä.	Haastavaa käytöstä aiheuttavat tilanteet palveluasumisyksikössä

ahdistuneisuutta tai levottomuutta			
Kun ei tule ymmärretyksi tai ei saa haluamaansa.	Ei saa haluamaansa.	Haastavaa käytöstä ilmenee, kun asiakkaat eivät saa haluamaansa.	
Yksi asiakas voi levottomuudellaan tai äänekkyydellään aiheuttaa muissa asiakkaissa levottomuutta ja/tai haastavan toiminnan tilanteita.	Levottomuus tai äänekkyyys aiheuttaa haastavaa käytöstä.	Muiden asiakkaiden käytös provosoi haastavaa käyttäytymistä.	

Asiakkailla myös haasteita ajan käsityksessä, mikä voi tehdä asioiden odottamisesta heille hyvin haastavaa.	Odottamistilanteet voivat olla haastavia.	Ajan käsitykseen liittyvät haasteet aiheuttavat haastavaa käytöstä.	
Erilaiset ohjaustavat, toinen tapa toimii paremmin toiselle kuin toiselle.	Toimintatapojen erilaisuus.	Erilaiset ohjaustavat vaikuttavat haastavien tilanteiden syntyyn.	Haastavien tilanteiden syntyyn vaikuttavat tekijät palveluasumisyksikössä.
Työntekijän toimintatavat, tiimin toimintatavat.	Eri tahojen toimintatavat.		
Psyykkiset ja fyysiset ilmiöt (asiakkaan).	Asiakkaan psyykinen ja fyysinen vointi.	Somaattiset syyt voivat vaikuttaa asiakkaan haastavan käytöksen ilmenemiseen.	
Toisaalta myös fyysiset kiputilat, vatsakivut/ummetus tms. syyt voivat aiheuttaa	Erilaiset kiputilat voivat aiheuttaa haastavaa käytöstä.		

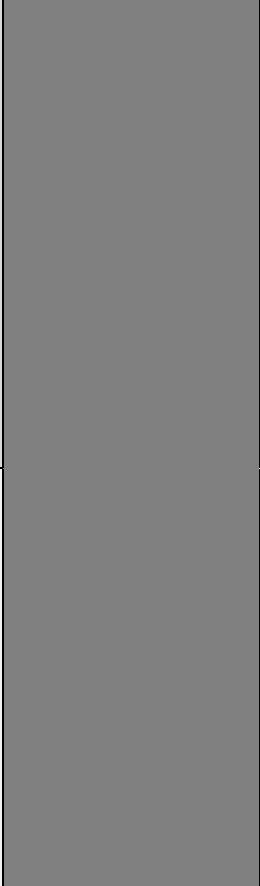
levottomuutta ja johtaa haastavaan käytökseen.			
Osa asiakkaista osaa luotettavasti ilmaista, jos heillä on kipuja ja he tarvitsevat kipulääkettä, osa taas ei osaa sitä ilmaista.	Vaikeus ilmaista itseään.	Kyvyttömyys ilmaista itseään vaikuttaa haastavien tilanteiden syntyyn.	
Tiedonkulun haasteet	Tiedonkulku	Palveluasumisyksikön toimintaan liittyvät syyt voivat aiheuttaa asiakkaissa haastavaa käytöstä.	
Ympäristön tekijät	Ympäristö	Ympäristöön vaikuttavat tekijät vaikuttavat haastavien tilanteiden syntyyn.	

Itse tilanteessa pysyminen rauhallisena ja tietää miten toimia eri tilanteissa ennakkoon.	Rauhallisuus ja tilanteiden ennakointi.	Tilanteiden ennakoiminen toimintatavat tuntien auttaa hallitsemaan ja ennaltaehkäisemään haastavaa käytöstä.	
Ennakointi	Ennakointi		
Ennakointi, asiakkaiden ja heidän käyttäytymisensä/ toimintatapojensa tunteminen ovat	Ennakointi asiakkaiden toimintatavat tuntien.		

hyvin tärkeässä asemassa.			Haastavien tilanteiden ennaltaehkäisyyn keinot palveluasumisyksikössä.
Struktuureista eli päivä- ja viikko-ohjelmista on myös suuri apu autismikirjon henkilöiden kanssa toimittaessa.	Struktuureista on apua toimintaan.	Toiminnan strukturoiminen on toimiva keino ennaltaehkäistä haastavaa käytöstä.	
Riittävät kommunikaatiomenetelmät	Kommunikaatiomenetelmät	Korvaavat kommunikaatiomenetelmät asiakkaiden käytössä ennaltaehkäisevät haastavia tilanteita.	
Aististimulaatio	Aististimulaatio	Aistien stimuloinnilla voidaan ennaltaehkäistä haastavia tilanteita.	

Ajan ja tilan antaminen	Ajan ja tilan antaminen	Ajan ja tilan antaminen asiakkaille ennaltaehkäisee haastavaa käytöstä	
Ympäristön mukauttaminen	Ympäristön mukauttaminen	Ympäristön mukauttaminen ennaltaehkäisee haastavaa käytöstä.	
Rauhallinen puhe.	Rauhoittelu ja ohjaajien läsnäolo.	Ohjaajien läsnäolo ja heidän rauhoittava käytös auttaa asiakkaita rauhoittumisessa.	
Rauhoittelu, ohjaajan läsnäolo.			

Jotkut kaipaavat huomiota ja ohjaajien läsnäoloa rauhoittumiseen.			Rauhoittavat elementit haastavien tilanteiden aikana tai niiden jälkeen palveluasumisyksikössä.
Osa haluaa rauhoittua itsekseen.	Rauhoittuminen itsekseen.		
Toiset rauhoittuvat parhaiten omassa asunnossaan tai yhteisissä tiloissa.	Omassa asunnossa tai yhteisissä tiloissa rauhoittuminen.	Ympäristöllä on vaikutusta asiakkaan rauhoittamiseen ja se tulee valita asiakaskohtaisesti hänen tarpeitaan vastaten.	
Tuttu ympäristö	Tuttu ympäristö		
Jotkut hakevat paineen tuntoa, liike on lääke, musiikki.	Paineen tunne, liike ja musiikki.		

Toiset rauhoittuvat parhaiten omassa asunnossaan tai yhteisissä tiloissa vaikkapa painopeiton alla maaten.	Painopeitto on rauhoittava elementti.	Aistien stimulointi rauhoittaa asiakkaita haastavien tilanteiden aikana tai niiden jälkeen.	
Huomion siirtäminen muuhun.	Huomion siirtäminen	Huomion siirtäminen muuhun rauhoittaa asiakasta haastavien tilanteiden aikana tai niiden jälkeen.	